

Sveučilište u Rijeci

Učiteljski fakultet

Željka Ivković Hodžić, pred.

e-mail: zeljka.ivkovic@uniri.hr

soba: 481

Sociologija

- Nastavni tekst -

Rijeka, svibanj 2024.

Sadržaj

Syllabus	3
Uvod u sociologiju.....	5
Kultura i društvo.....	12
Društvena stratifikacija.....	22
Sociologija obitelji – osnovni pojmovi.....	31
Sociološke teorije obitelji.....	38
Socijalizacija	46
Rod i feminističke teorije obitelji.....	50
Transformacija obitelji i modernizacijski procesi na Balkanu.....	56
Uvod u sociologiju obrazovanja	62
Obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj	70
Literatura.....	84

Syllabus

Opći pregled nastavnoga predmeta Sociologija

Nositeljica predmeta: Željka Ivković Hodžić, pred.

Studijski program: Sveučilišni prijediplomski studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje i Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski Učiteljski studij

Godina studija: 1.

Naziv predmeta: Sociologija

Status predmeta: obvezni

Bodovna vrijednost (ECTS) : RPOO - 4 (2P+1S); US – 5 (2P+2S)

Način izvođenja nastave: predavanja, seminarska izlaganja, izrada prezentacija, rasprave, individualni eseji, grupni rad, radionice, online zadaci (osvrta na video-zapise, filmove, novinske članke)

Ishodi učenja

- Razumjeti i objasniti osnovne sociološke koncepte.
- Primijeniti osnovne sociološke koncepte u području obitelji, djetinjstva i obrazovanja.
- Kritički analizirati društvene pojave u pisanom i usmenom obliku.
- Kritički analizirati izvornu literaturu i povezati je s aktualnim događajima i budućom profesijom.
- Izraditi i izložiti prezentaciju na zadanu temu.
- Unaprijediti odgojno-obrazovnu praksu uzimajući u obzir kulturne i klasne razlike dionika obrazovnog sustava.

Sadržaj predmeta

Predavanja – teme:

- Osnovni pristupi u sociologiji
- Kultura - društvene vrijednosti i norme u Hrvatskoj
- Društvena stratifikacija - klasna analiza u Hrvatskoj
- Osnovni pojmovi sociologije obitelji
- Klasične teorije sociologije obitelji
- Suvremene teorije sociologije obitelji
- Rodne teorije sociologije obitelji
- Socijalizacija i nova sociologija djetinjstva
- Transformacija obitelji u Hrvatskoj
- Osnovni pojmovi sociologije obrazovanja
- Sociološke teorije obrazovanja
- Obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj

Seminari (grupni) – teme:

- Transformacija obitelji i roditeljstva u suvremenom društvu
- Društvena konstrukcija djetinjstva
- Rodni odnosi u obitelji
- Oblici kapitala u obitelji
- Socijalna distanca i interkulturalizam u obrazovanju

Literatura

Obavezna:

Giddens, A. (2007). Sociologija. Zagreb: Nakladni zavod Globus. Poglavlja (stranice): 1. Što je sociologija (1-19); 2. Kultura i društvo (20-47); 10. Klasa, stratifikacija i nejednakost (280-307).

Haralambos, M. i Holborn, M. (2002). Sociologija: teme i perspektive. Zagreb: Golden marketing. Poglavlja (stranice): 1. Sociološke perspektive (1-21); 2. Društvena stratifikacija (26-29); Spol i rod (126-197); Obitelj i kućanstva (502-586); Obrazovanje (773-882).

Dodatna:

Durkheim, E. (1999). Pravila sociološke metode. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk

Kuvačić, I. (2004). Uvod u sociologiju. Zagreb: Golden marketing.

Milić, A. (2001). Sociologija porodice. Beograd: Čigoja štampa

Supek, R. (1983). Zanat sociologa. Zagreb: Školska knjiga

St. Ehrlich, V. (1971). Jugoslavenska porodica u transformaciji. Zagreb: Liber.

Tomanović, S. (2004). Sociologija djetinjstva. Sociološka hrestomatija. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Skupina autora (2010). Vreme porodica. Beograd: ISI FF i Čigoja štampa.

Uvod u sociologiju

Specifičnosti sociološkog pristupa

- Što je sociologija? - složenicu prvi koristi Auguste Comte početkom XIX. stoljeća
- Socius (lat.) – društvo, logos (grč.) – znanost
- Interes za društvo postoji odavno - npr. u filozofiji Sokrat, Platon, Aristotel...
- Sociologija kao znanost nastaje početkom **XIX. st.**

Razlozi:

1. Razvoj **modernog** (dinamičnog) društva:

- A) Francuska revolucija (ukidanje kmetstva)
- B) industrijska revolucija (parni stroj)
- C) urbanizacija (razvoj gradova)

2. Razvoj **prirodnih znanosti** (nove metode istraživanja)

- Sociologija je sustavno proučavanje društvenog života, društvenih grupa i društva uopće s posebnim naglaskom na moderna industrijalizirana društva
- Znanost o društvu – otkrivanje skrivenih (latentnih) zakonitosti –općeg u pojedinačnom
- Proučava grupe, a ne pojedince (psihologija)
- Proučava moderna, a ne predmoderna društva (etnologija ili antropologija)

Razvoj sociološkog mišljenja

AUGUSTE COMTE (1798-1857)

- Nova znanost će pomoći izliječiti bolesti novog društva
- Sociologija (socijalna fizika):
  1. Socijalna statika (red)
  2. Socijalna dinamika (napredak)
- Evolucijski razvoj društva
  - A) teološki stadij
  - B) metafizički stadij
  - C) pozitivni stadij (znanstvenici i industrijalci)
- Pozitivizam (iskustvene činjenice), scijentizam

HERBERT SPENCER (1820-1903)

- Biologizam - društvo kao superorganizam, zakon evolucije
- Podjela rada:
  - Homogena – jednostavna, militaristička Društva
  - Heterogena – složena, industrijska društva
- Jačanje individualizma u modernom društvu

ÉMILE DURKHEIM (1858-1917)

- Evolucijski razvoj društva
- Promjena načina **integracije** ljudi u društvo:
  - Predindustrijska društva - **mehanička solidarnost** (čvrsta veza u zatvorenim kolektivitetima)
  - Moderna industrijska društva – **organska solidarnost** (snažnija individualnost i funkcionalne veze)
- Moderna društva: pojedinci prepušteni sebi (anomija i samoubojstvo)

KARL MARX (1818-1883)

- Materijalističko shvaćanje povijesti
- Tip rada predstavlja temelj društva - dvije klase na temelju vlasništva nad sredstvima za proizvodnju
- Država štiti interese bogatih (eksploatatorske klase)
- Klasne borbe pokreću povijest
- Dinamično kapitalističko društvo - jačanje klasnih suprotnosti i društvenih sukoba

MAX WEBER (1864-1920)

- Prirodne znanosti - mogućnost ponavljanja, objašnjavaju zakonitosti
- Društvene znanosti - neponovljivost zbivanja, razumijevanje značenja
- Ljudi simboliziraju svoje ponašanje – daju mu neka značenja
- U predmodernim društvima dominira afektivno djelovanje utemeljeno na tradiciji i običaju
- Bit modernih društava je proces racionalizacije - učinkovitost postaje kriterij ljudskog djelovanja
- U javnoj sferi birokracija, a u kulturnoj sferi raščaravanje (sekularizacija)

HARRIET MARTINEAU (1802 – 1876)

- Prva sociologinja; Engleska; prevela Comtea na engleski jezik
- Putovala SAD-om i proučavala američko društvo – napisala djelo „Društvo u Americi”
- Smatrala da analiza društva mora obuhvatiti i razumijevanje života žena
- Obratila pozornost na zanemarene teme poput braka, djece, domaćeg i vjerskog života i rasnih odnosa
- Smatrala da sociolozi ne smiju samo promatrati, nego trebaju i djelovati – zauzimala se za emancipaciju žena i robova

Tri najvažnije teorijske perspektive u sociologiji

Funkcionalizam

- Društvo je složen sustav, čiji različiti dijelovi zajednički nastoje stvoriti stabilnost i solidarnost – sociologija treba istraživati jedan dio u odnosu na druge
- Funkcija neke društvene prakse ili institucije – na koji način doprinosi društvu
- Analogija organizma
- Moralna sloga, odnosno društveni konsenzus – većina u društvu dijeli iste vrijednosti
- Društvena ravnoteža i red su normalno društveno stanje
- Zanemaruje društvene podjele, apologetski prema vlasti i poretku
- Tri najvažnije teorijske perspektive u sociologiji

Konfliktne perspektive

- Kao i funkcionalisti, ističu značenje struktura u društvu, ali ne prihvaćaju isticanje konsenzusa
- Ističu važnost podjela u društvu – usmjeravaju se na teme moći, nejednakosti i sukoba
- Različite društvene grupe imaju različite interese iz čega slijedi društveni konflikt (dominantne vs. deprivilegirane društvene grupe)
- Tri najvažnije teorijske perspektive u sociologiji

Perspektive društvene akcije (ili interakcionistička perspektiva)

- Stavljaju naglasak na akciju i interakciju članova društva pri oblikovanju društvenih struktura
- Sociologija treba razumjeti značenja društvene akcije i interakcije, a ne objašnjavati sile koje su izvan ljudi
- Strukture poput klasa, stranaka, tipova vlasti i drugih stvaraju se društvenom akcijom pojedinaca

- Ova perspektiva često se bavi jezikom, komunikacijom i simbolima u svakodnevnom životu

Društvene promjene

- Promjene kulture i društvenih institucija

Značajke društvenih promjena:

- Događaju se stalno, u prošlosti sporije, danas brže
- Imaju neplanirane društvene posljedice
- Proturječne su, imaju dobre i loše posljedice
- Neke su promjene važnije od drugih (npr. računalo, društvene mreže, neoliberalni kapitalizam, klimatske promjene)

Uzroci društvenih promjena:

1. Kultura i promjena

- A) inovacije - npr. tehnološki izumi: mobitel
- B) otkrića - npr. medicina: penicilin
- C) difuzija - „posuđivanje” elemenata iz druge kulture

2. Sukobi i promjena

- K. Marx – nejednaka raspodjela bogatstva
- Uzroci društvenih promjena

3. Ideje i promjena

- M. Weber – protestantska religija pridonijela je razvoju kapitalizma

4. Demografske promjene

- Starenje stanovništva (manja stopa nataliteta i mortaliteta, produženje trajanja života)
- Migracije
- Urbanizacija

Teorije o društvenim promjenama:

1) evolucionističke teorije

- Postupne, jednosmjerne promjene (napredak) od jednostavnih (primitivnih) društava ka složenijim (modernijim) društvima
- A. Comte – tri stadija razvoja društva
- H. Spencer – sličnost s biološkom evolucijom
- E. Durkheim – podjela rada i tip solidarnosti
- Funkcionalizam – proces strukturalne diferencijacije

2) ciklične teorije

- Društveni razvoj sličan pojedinom organizmu
- Rast, razvoj i propast
- Oswald Spengler – „Propast zapada” (1918.)
- Pitirim Sorokin – promjena ekstremnih oblika kulture; ideacijska kultura (religija) i osjetilna kultura (praktičnost, hedonizam)

3) konfliktne teorije

- K. Marx – ekonomske promjene i klasne borbe

Istraživanje društvenih pojava

- Istraživanje: proces prikupljanja i stjecanja znanja

Faze znanstvenog istraživanja:

1. Izbor i definiranje problema (predmeta) istraživanja
2. Pregled znanstvene literature (*teorija i rezultati istraživanja)
3. Postavljanje hipoteza (*pretpostavke o odgovoru na problem istraživanja; pretpostavke o odnosu među varijablama; proizlaze iz teorije; testiramo ih – potvrđujemo ili opovrgavamo)
4. Plan ili nacrt istraživanja (*koja metoda istraživanja? Kakav uzorak?)
5. Provedba istraživanja (prikupljanje i analiza podataka)
6. Interpretacija ili tumačenje rezultata
7. Izvještaj o rezultatima istraživanja

Dominantne paradigme u istraživanju u društvenim znanostima

- **Pozitivizam** – uzor prirodne znanosti; možemo utvrditi objektivne činjenice, zakone; korelacija i uzročno-posljedične veze; metode istraživanja: laboratorijski eksperiment i kvantitativna anketa
- **Interpretativna paradigma** – društvene znanosti se ne mogu proučavati kao prirodne znanosti; razumijevanje značenja; kvalitativni podaci; metode istraživanja: etnografija, akcijsko istraživanje; kvalitativna anketa...

Metoda ankete

- (još uvijek) dominantna metoda istraživanja u domaćim društvenim znanostima
- Ispitivanje javnog mnijenja (stavova)
- Presjek populacije

- Telefonska, poštanska, terenska, online
- Glavna tehnika prikupljanja podataka je upitnik
- Brzo se prikupljaju podaci za veću populaciju
- Površna

Kultura i društvo

- Čovjek nije samo prirodno biće - čovjek mora naučiti način života (kulturu) svog društva (proces socijalizacije)
- **Kultura** je sustav naučenih obrazaca mišljenja, osjećanja i djelovanja, kao i izraz tih obrazaca u materijalnim objektima karakterističnima za neku skupinu ljudi, zajednicu ili društvo
- **Elementi kulture:**

Norme

Vrijednosti

Simboli

Jezik

NORME

- Razumijevanje (ne)poželjnog ponašanja - društveno poželjno ili nepoželjno ponašanje
- Norme su smjernice ponašanja u konkretnim situacijama
- Omogućuju predvidljivost situacija
- Omogućuju procjenjivanje akcija drugih
- Postoje i kod uobičajenog svakodnevnog ponašanja - npr. fizički razmak u komunikaciji
- Različite su u različitim kulturama (*društveno poželjno ponašanje roditelja?)
- Učimo ih procesom socijalizacije
- Provode se sankcijama (formalne/neformalne)

VRIJEDNOSTI

- Apstraktne ideje o tome što je dobro, poželjno i ispravno u nekoj kulturi
- Npr. vrijednost ljudskog života, individualizam, materijalizam, konzumerizam, duhovnost, jednakost šansi, postignuće i uspjeh, životni standard, sloboda...
- Nužna je određena razina harmoničnosti vrijednosti, ali postoji istodobno i njihovo protuslovlje (npr. tradicionalne, moderne i postmoderne vrijednosti u istom društvu)
- Iz vrijednosti se izvode norme i stavovi
- Različite su u različitim kulturama

SIMBOLI

- Fenomeni kojima je u kulturi pripisano neko značenje

- Npr. odjeća, geste, prometni znakovi, državna obilježja...
- Za razliku od znakova otvoreni su i produktivni
- Stalno nastaju novi simboli, npr. :-)
- Isti fenomen može biti različito interpretiran
- Kulturni šok: nerazumijevanje simbola (npr. kimanje glavom da i ne u različitim kulturama)

JEZIK

- Skup zvučnih obrazaca (riječi i rečenica) s otvorenim i proizvoljnim značenjima
- Omogućuje komunikaciju
- Sredstvo kulturne transmisije (međugeneracijski)
- Riječi nastaju u odnosu na druge riječi u jeziku
- Postoji veza između razvijenosti kulture (pojedince) i razrađenosti jezika (*kulturni kapital)
- Različiti jezici imaju nejednaku količinu pojmova kojima označavaju pojave danas u svijetu oko 7.000 jezika; 389 jezika (skoro 6%) ima više od milijun govornika - ti jezici zajedno čine 94% svjetske populacije, a 94% svjetskog jezika čini preostalih 6% svjetske populacije (izumiranje malih jezika)

Jedinstvo kultura

- **Kulturne univerzalije** su oni kulturni obrasci koji se pojavljuju u svim kulturama - npr. jezik, ples, darivanje...
- **Kulturocentrizam** je pojava kada druge kulture promatramo i vrednujemo s aspekta vlastite kulture (etnocentrizam, eurocentričnost, antropocentričnost, orijentalizam...)

Mnogostrukost kulture

U okviru neke kulture razlikujemo:

1. **Dominantu kulturu** – onaj sloj kulture koji dijele svi članovi društva (npr. standardni jezik – u Hrvatskoj štokavski)

*Lingvist Josip Silić: Predložio sam uvođenje čakavskog u škole (intervju za Novi list, 2015.)

„Posluživši se teorijsko-metodološkim dokazima, došao sam do zaključka da je narječje jezik, a svaki od njih može imati standard. Tako štokavski jezik ima četiri standardna jezika: hrvatski, srpski, crnogorski i bosanski. Oni su autonomni i neovisni jedan o drugome i potpuno se razlikuju... Jezik treba razlikovati od standardnog jezika“

2. **Društvene manjine** – etničke, vjerske, jezične, rodne... (često osjetljive skupine)

3. **Subkultura** – sloj kulture specifičan za jedan dio društva (npr. subkulture mladih – odjeća, žargon, prehrana, opijati...)
4. **Kulturni otok** – subkultura koja je potpuno različita od dominantne kulture (npr. Amiši; Rujevica u Rijeci)
5. **Kontrakultura** – subkultura koja se protivi dominantnoj kulturi i hoće je mijenjati; nekad heretici, hipiji, pankeri...danas???

Društvene grupe

- Dvije ili više osoba koje dijele osjećaj međusobnog pripadanja («mi») i koje su povezane relativno stabilnom interakcijom

Značajke društvene grupe:

1. Granice
  2. Društveno stvoreni realiteti
  3. Vlastiti sustav vrijednosti
  4. Osjećaj grupne pripadnosti - konformnost
- Razlozi nastanka: srodstvo; blizina; vjernost ideji; status; ugovor; interes; situacija

Ideal-tipovi društvenih grupa:

1. Cooley: primarne i sekundarne grupe
2. Toennies: Gemeinschaft (zajednica) i Gesellschaft (društvo)

Nisu društvene grupe:

- **Društveni agregati** - skup anonimnih osoba koje se slučajno nalaze na istom mjestu (*ljudi koji čekaju Autotrolejev autobus – socijalni agregat ili društvena grupa?)
- **Društvene kategorije** - statističko grupiranje imaginarnih skupina (npr. Istraživanje tržišta u marketinške ili političke svrhe – „*demographics*“)

Kolektivno ponašanje

- Spontano i nestrukturirano ponašanje većeg broja ljudi koje odstupa od društvenih normi
- Značajke:
  1. Ograničena i privremena društvena interakcija
  2. Nejasne društvene granice – nema osjećaja pripadnosti
  3. Slabe i nekonvencionalne norme – skupina nema čvrstu strukturu

Raspršeno kolektivno ponašanje

Glasine

- Neproverene informacije o javnim temama koje se neformalno prenose
- U neizvjesnim vremenima, zbog jasnije definicije stvarnosti
- Tračevi se odnose na privatni život nama poznatih osoba

Pomama, masovna histerija i panika

- Neobjašnjivo širenje iracionalnog ponašanja utemeljeno
- Na glasinama, vjerovanjima, strahovima
- Npr. 1938. radio-drama Orsona Wellesa o marsovcima; darkeri u 80-tima
- Raspršeno kolektivno ponašanje

Moda i modne ludosti

- Široko prihvaćanje neke novosti u nekom životnom području
- Moda je proširena u suvremenom društvu:
  1. Ljudi okrenuti budućem
  2. Moda je oznaka statusa i prestiža
- Prema Georgu Simmelu – bogati određuju modne trendove, a siromašni ih oponašaju
- Adolescenti najskloniji (identitet i pripadanje)
- Prisutna u svim područjima (umjetnosti, glazbi, plesu, govoru, medicini, znanosti...)
- Modne ludosti su kratkotrajno i oduševljeno prihvaćanje novina (pr. Tamagotchi, bile starke)

Konvergirajuće kolektivno ponašanje

Gomila je privremeno okupljanje većeg broja ljudi koji imaju zajedničko središte pozornosti i snažno utječu jedni na druge (koncerti, navijačke skupine, prosvjednici, novi proizvod ili sniženja...)

- Tipovi gomile (Herbert Blumer)
  1. Slučajna gomila – pozornost okupljanja privremena
  2. Konvencionalna gomila – publika, očekivano ponašanje
  3. Ekspresivna gomila – želja za užitkom
  4. Agresivna gomila – ekspresivna, razbijačka

Pojedinac u gomili:

- Anoniman (deindividualizacija)
- Podložan glasinama

- Pod snažnim sugestibilnim djelovanjem okoline
- Snažno osjećajno angažiran
- Destruktivan

Društvene vrijednosti u Hrvatskoj

RONALD INGLEHART – WORLD VALUES SURVEY

- <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>
  - Američki politolog
  - Kulturna teorija modernizacije; longitudinalno istraživanje
  - S istraživanjem započeo 1970-tih u zapadnoj Europi, postepeno se istraživanje proširilo na cijeli svijet (pridružio se i Christian Welzel kao koautor)
  - Prema Inglehartovoj teoriji postoje **dvije dimenzije društvenih vrijednosti**:
- 1. Vrijednosti opstanka → vrijednosti samoizražavanja**
  - 2. Tradicionalne vrijednosti → sekularno-racionalne vrijednosti**
- Vrijednosti opstanka – ekonomska i fizička sigurnost najvažniji; gospodarski rast i razvoj važniji od ljudskih prava i sloboda; materijalističke vrijednosti; povezane s etnocentrizmom i niskom razinom povjerenja i tolerancije
  - Vrijednosti samoizražavanja – važni su zaštita okoliša, tolerancija prema strancima (migrantima) i LGBTIQ* zajednici, rodna jednakost, participacija u donošenju odluka u ekonomskom i političkom životu; postmaterijalističke vrijednosti
  - Inglehart je ustanovio da postoji povezanost između dominantnih vrijednosti u nekoj zemlji i bruto društvenog proizvoda po stanovniku (BDP per capita): što je veći BDP per capita, to je veće prihvaćanje vrijednosti samoizražavanja u toj zemlji (*ovo je samo korelacija, ne uzročno-posljedična veza)
  - Tradicionalne vrijednosti: važni su religija, veze između roditelja i djece, poštovanje autoriteta i tradicionalne obiteljske vrijednosti; ljudi koji prihvaćaju ove vrijednosti protive se razvodu, abortusu, eutanaziji i samoubojstvu; tradicionalna društva imaju visok nacionalni ponos i nacionalizam
  - Sekularno-racionalne vrijednosti: religija, tradicionalne obiteljske vrijednosti i autoritet manje važni; razvod, abortus i eutanazija prihvatljiviji (ne nužno uvijek i samoubojstvo)
  - Ekonomski razvoj, demokratizacija i veća društvena tolerancija vode osjećaju veće slobode izbora te posljedično većoj razini sreće
  - Oštar pad razine sreće zabilježen u Rusiji i drugim bivšim komunističkim zemljama tijekom devedesetih

- Društva koja su u tradicionalnim vrijednostima i vrijednostima opstanka postigla visoke ocjene: Zimbabve, Maroko, Jordan, Bangladeš
- Društva s visokim rezultatima u tradicionalnim vrijednostima i vrijednostima samoizražavanja: SAD, većina Latinske Amerike, Irska
- Društva s visokim rezultatima u sekularno-racionalnim vrijednostima i vrijednostima opstanka: Rusija, Bugarska, Ukrajina, Estonija
- Društva s visokim rezultatima u sekularno-racionalnim vrijednostima i vrijednostima samoizražavanja: Švedska, Norveška, Japan, Beneluks, Njemačka, Francuska, Švicarska, Češka, Slovenija te neke zemlje engleskog govornog područja
- **Hrvatska** sudjeluje u istraživanju od 1996. godine, odnosno od 4. vala istraživanja
- Hrvatska je kontinuirano bez promjene **blizu nule** na obje dimenzije
- **Hrvatska nije posebno ni tradicionalna, ni sekularno-racionalna, odnosno (iznimno) blago naginje vrijednostima samoizražavanja**
- Ova društvena polarizacija jasno je vidljiva u javnom diskursu

DUŠKO SEKULIĆ – VRIJEDNOSNI SUSTAV HRVATSKE

- Longitudinalno istraživanje (5 valova: 1985., 1989., 1996., 2004. i 2010.)
- Polazi od Inglehartove i Županovljeve teorije modernizacije

Dvije dimenzije:

1. **Tradicionalizam** → **modernizam**
*religioznost, nacionalizam i rodni konzervativizam
2. **Autoritarizam** → **liberalizam**
*individualni i kolektivni autoritarizam, ekonomsko-politički liberalizam

Primjeri čestica (tvrdnji)

- Rodni konzervativizam:
  - Ako je u braku samo jedan supružnik zaposlen, prirodnije je da to bude muškarac.
  - Muškarcima su bliskije javne, a ženama privatne aktivnosti.
  - Odgoj djece je prije majčina nego očeva dužnost.
- Nacionalni ekskluzivizam
  - Nacionalno mješoviti brakovi moraju biti nestabilniji od drugih.
  - Čovjek se može osjećati siguran samo kad živi u sredini gdje je većina pripadnika njegova naroda.
  - Među nacijama se može ostvariti suradnja, ali ne i povjerenje.
- Individualni autoritarizam
  - Interesi kolektiva uvijek moraju biti važniji od interesa pojedinca.
  - Dvije su glavne vrste ljudi, jaki i slabi.
  - Najvažnija stvar za djecu je učiti ih poslušnosti roditeljima.

- Politički autoritarizam
  - Potpuna sloboda govora danas vodi dezorganiziranju društva.
  - Sudstvo u krajnjoj liniji mora služiti vlasti.
  - Država danas mora imati vodeću ulogu u upravljanju privredom.
- Ekonomsko-politički liberalizam
  - Društveni napredak uvijek će počivati na privatnom vlasništvu.
  - Što se država manje miješa u privredu, privreda će biti uspješnija.
- *1985.: najviši rodni konzervativizam, najmanji EP liberalizam*
- *1989.: najniži nacionalni ekskluzivizam, najviše porastao EP liberalizam*
- *1996.: pao rodni konzervativizam, porastao nacionalni ekskluzivizam, religioznost i EP liberalizam najviši*
- *2004.: religioznost najviša, EP liberalizam i rodni konzervativizam padaju*
- *2010.: religioznost najviša, rodni konzervativizam najniži (ali i dalje blizu 3), ostalo isto*

Zaključci:

- Sve vrijednosti osim individualnog autoritarizma oscilirale – **individualni autoritarizam je naša trajna stabilna vrijednost** i predstavlja osnovu za politički autoritarna rješenja
- Religioznost i nacionalni ekskluzivizam porasli i kao takvi stabilni – ovo predstavlja **retradicionalizaciju** društva
- Oštar pad rodnog konzervativizma i donekle političkog autoritarizma; EP liberalizam donekle porastao (ali ne kako je bilo očekivano) – ovo predstavlja **modernizaciju** društva
- **Retradicionalizacija i modernizacija su procesi suprotnog predznaka**

JASMINKA LAŽNJAK – PRIMJENA HOFSTEDEOVE TEORIJE U HRVATSKOJ (2011.)

- Geert Hofstede (nizozemski socijalni psiholog) – teorija nacionalne kulture (svaka nacionalna kultura stvara tip ekonomije te nacije)

Dimenzije nacionalne kulture:

1. Distanca od moći – stupanj nejednakosti u razdiobi moći koji je prihvatljiv pojedincima u nekom društvu; individualni autoritarizam
2. Izbjegavanje neizvjesnosti – društvena tolerancija prema neizvjesnosti i nesigurnosti (npr. (ne)sklonost riziku)
3. Individualizam vs. Kolektivizam – očekuje li društvo da se pojedinac pobrine sam za sebe ili da se društvo pobrine za njega u zamjenu za snažnu lojalnost
4. Muškost vs. Ženskost – prihvaćanje ili odbacivanje rodnog konzervativizma
5. Dugoročna vs. Kratkoročna orijentacija – orijentacija na budućnost (štednja, upornost, prilagodba na promjenu) vs. Orijentacija na sadašnjost i prošlost (nacionalni ponos, poštovanje tradicije, očuvanje ugleda)

6. Udovoljavanje vs. Suzdržavanje – društvo koje dozvoljava i potiče uživanje u životu i zabavu vs. Društvo koje suzbija zadovoljavanje potreba i užitaka pomoću striktnih normi
- Istraživanje je pokazalo da u Hrvatskoj postoje samo 4 od ovih 6 dimenzija: **izbjegavanje nesigurnosti (jako prihvaćena dimenzija), rodni konzervativizam (koji se blago odbacuje) te individualni autoritarizam i kolektivism koji su blago prihvaćeni**

JOSIP ŽUPANOV – TEORIJA EGALITARNOG SINDROMA

- Županov je 1970. predstavio koncept egalitarnog sindroma, složenu kulturnu normu tipičnu za balkanske zemlje koja svoje korijene ima u predmodernom seljačkom društvu, a koja je stabilna i otežava i usporava proces modernizacije na Balkanu

Dominantne društvene vrijednosti u Hrvatskoj:

1. Individualna razina → individualni utilitarizam (osobno bogaćenje; „snađi se”)
2. Nacionalna razina → herojski kodeks
3. Socijalna razina → radikalni egalitarizam (egalitarni sindrom), solidarnost (npr. rat, poplave, humanitarne akcije..) i autoritarnost

Dimenzije egalitarnog sindroma:

1. Perspektiva ograničenog dobra – svi resursi koji imaju pozitivnu vrijednost su ograničeni (ekonomska dobra, društveni ugled, zdravlje, ljubav...) → povećanje ljudskog napora ne daje nikakav rezultat
  2. Norma egalitarne raspodjele plaća – nitko ne smije dobiti previše, bez obzira na produktivnost
  3. Redistributivna etika – moralna je dužnost čovjeka da ono što ima podijeli s onima koji nemaju; suprotna od Weberove „protestantske etike” koja je akvizitivna (profit, štednja, akumulacija); dijeljenjem ili čak rasipanjem vlastite imovine pojedinac stječe status u društvu (raskošne svadbe, velike proslave, skupi pokloni, čašćenje u restoranima i kafićima...)
  4. Antipoduzetnički stav – a priori negativan stav prema poduzetništvu kao obliku ekonomskog ponašanja; vuče korijenje još iz predmodernih seoskih zadruga
  5. „Opsesija o privatniku” – negativan stav prema privatnom privređivanju
  6. Intelektualna uravnilovka – svi imaju iste sposobnosti i nitko se ne treba posebno isticati
  7. Antiprofesionalizam – negativan stav prema stručnom znanju, profesionalnim normama i profesionalnoj organizaciji
- Aleksandar Štulhofer I Ivan Burić (2015.) empirijski testirali ovu teoriju (7 dimenzija)
  - Utvrdili 5 dimenzija: **ograničeno dobro, redistributivna etika, egalitarna raspodjela, opsesija o privatniku i intelektualni egalitarizam**
  - Pokazali su da su vrijednosti egalitarnog sindroma više prihvaćeni u onim županijama u kojima je 1970. Bio **veći udio poljoprivrednog stanovništva**, ali u kojima je i danas, čime su donekle

uspjeli podržati Županovljevu tezu o utemeljenosti ES-a u predmodernim seljačkim društvima te povezanost ES-a s otežanim procesom modernizacije

INGA TOMIĆ KOLUDROVIĆ – ŽENE U HRVATSKOJ (2005.)

- Istraživanje na nacionalnom uzorku punoljetih žena
- Teorije modernizacije Ronalda Ingleharta, Anthonyja Giddensa i Ulricha Becka
- Autoricu je zanimalo kako ispitanice prihvaćaju skale patrijarhalnosti, rodne emancipiranosti, obiteljskog konzervativizma i nezavisnosti
- S obzirom na kombinaciju stavova iz pojedinih skala, autorica je izdvojila 4 tipa žena u Hrvatskoj

PREDMODERNI TIP

- **Najmanje moderni stavovi**
- „prirodno” je da muškarac ima vodeću ulogu, da je odgovoran za rad i prihode
- Muškarcima više nego ženama nezaposlenost ugrožava životni smisao
- Žene su „prirodno” sposobnije odgajati djecu i trebaju biti odgovorne za njih i kućanstvo; djeca će patiti ako majka radi
- **14,44% žena iz uzorka, najstarije žene (prosjek 58 godina)**
- Većinom sa **nezavršenom osnovnom školom** (42,9% od svih predmodernih)
- Najviše zastupljene u **Slavoniji**, zatim **sjevernoj Hrvatskoj te Zagrebu i Zagrebačkoj županiji**

TRADICIONALNI TIP

- Većinom ima **tradicionalne stavove** (patrijarhalnost i obitelj), ali podržava **emancipacijske stavove o zaposlenosti**
- Muškarac ima vodeću ulogu
- Muškarac-hranitelj i žena-majka
- Podržavaju plaćeni rad izvan kuće za žene
- **33,81% žena u uzorku, u prosjeku 53 godine**
- Većinom **završena osnovna škola (36,2%) i završena četverogodišnja srednja škola (24,4%)**
- Podjednako zastupljene u **svim regijama hrvatske**

NEODLUČNO-MODERNI TIP

- **Na svim skalama ostvaruje srednje vrijednosti**
- Znatno modernije od tradicionalnih žena na skalama patrijarhalnosti i obiteljskog konzervativizma, ali manje moderne od njih na skali rodne emancipacije (zaposlenost)

- Neodlučne u podršci emancipaciji žena – podržavaju tvrdnju da je zaposlenje dobro, ali da je ono što većina žena želi dom i djeca
- **27,94% žena u uzorku, prosjek 46 godina**
- Većinom završena osnovna škola (33,5%) i završena četverogodišnja srednja škola (33,5%)
- Najviše zastupljen u sjevernoj Hrvatskoj i Dalmaciji

PRIJELAZNO-REFLEKSIVNI TIP

- **Rodno emancipirane**
- Najveća podrška istospolnim zajednicama među ispitanicama
- Najviše od svih ispitanica prihvaćaju tvrdnju da zaposlena žena može pružiti jednako topline i sigurnosti djetetu kao i žena koja ne radi, a najmanje da će malo dijete patiti ako žena radi
- „prijelazne” su jer prihvaćaju stav da su žene po prirodi sposobnije odgajati djecu od muškaraca – *utjecaj trenda „intenzivnog majčinstva” (Badinter, 2012.)?
- **23,81% žena u uzorku, prosječno stare 35 godina**
- Većinom završena četverogodišnja srednja škola (61,1%) i viša ili visoka škola (24,2%)
- Najzastupljeniji u Zagrebu i Zagrebačkoj županiji te Dalmaciji

Društvena stratifikacija

- Društvena slojevitost - društveni položaji
- **Društveni položaj** je mjesto koje pojedinac ima u društvenoj strukturi
- Pojedinac ima više položaja u društvu - npr. studentica, kći, sestra, prijateljica, članica planinarskog društva...
- Svako društvo vrednuje (rangira) društvene položaje - **društveni status**
- Primarni status → jedan od statusa pojedinca je važniji od ostalih u odnosima s drugim ljudima
- Cilj – postići visoki društveni status - kako?

Pripisani (askribirani) društveni položaj

- Društvo ga dodjeljuje pojedincu bez njegovog truda, napora, izbora
- Najčešći kriteriji: spol, dob, srodstvo, rasa, etnicitet
- Pripisivanje položaja može biti izvor nejednakosti (indijske kaste – „untouchables”, rasna segregacija...)
- Češći u tradicionalnim društvima

Postignuti društveni položaji

- Rezultat osobnog truda, sposobnosti, izbora, individualnog postignuća
- Moderna društva su otvorenija od tradicionalnih
- Npr. SAD – kult „self-made man” (npr. Veliki Gatsby)
- Zajednički život - razlike u pristupu **osnovnim društvenim resursima:**

A) BOGATSTVU

- Društveno definirana vrijedna materijalna imovina

B) MOĆI

- Mogućnost pojedinca da nametne svoju volju

C) UGLEDU

- Količina poštovanja ili časti koju pojedinac posjeduje

Društvena stratifikacija je strukturirana, relativno trajna i stabilna nejednakost među skupinama u nekom društvu

Karakteristike:

1. Položaj skupine
2. Skupine su hijerarhijski poredane (klase)

3. Nije slučajna
4. Pozicija u hijerarhiji je nasljedna
5. Svako društvo razvija sustav ideja (ideologija) kojima se nejednakost nastoji opravdati

Društvena mobilnost

- Društvena mobilnost ili pokretljivost je pomicanje pojedinaca ili skupina između različitih klasa
- 1) horizontalna pokretljivost
    - Kretanje u prostoru (promjene posla i migracije)
  - 2) vertikalna pokretljivost
    - Pomicanje prema gore ili prema dolje na stratifikacijskoj ljestvici
- A) unutargeneracijska mobilnost (karijera)
- B) međugeneracijska mobilnost = položaj djece u odnosu na položaj njihovih roditelja

Sustavi stratifikacije kroz povijest:

1. **Ropstvo** – zakonsko posjedovanje drugoga
2. **Kaste** – apsolutno zatvoreno društvo
3. **Staleži** – srednjoeuropski feudalizam
4. **Klase** – sličan pristup ekonomskim resursima i sličan način života

Tri oblika siromaštva

1. Apsolutno siromaštvo ili siromaštvo na rubu opstanka
  - Oni pojedinci ili obitelji čiji prihodi u određenom razdoblju nisu dovoljni za zadovoljenje egzistencijalnih potreba
2. Relativno siromaštvo
  - Zadovoljavanje ne samo egzistencijalnih ili primarnih nego i sekundarnih (kulturnih, obrazovnih, zdravstvenih, sportskih i drugih) potreba
3. Subjektivno siromaštvo
  - Subjektivna prosudba pojedinca ili obitelji o tome doživljavaju li svoj socijalni položaj siromašnim

Rod i stratifikacija

- Rodne i klasne nejednakosti se značajno preklapaju

- Istraživanje stratifikacije godinama je zanemarivalo rod – smatralo se da žena pripada onoj klasi kojoj pripada njezin suprug (npr. britanski sociolog Goldthorpe, 1983.)
- Ženin dohodak bitan za kućanstvo, iako je često manji
- Udio kućanstava u kojima zarađuju samo žene raste (samohrane majke i zaposlene žene koje žive same)
- Žene danas imaju veće mogućnosti za napredovanje nego žene prijašnje generacije, ali prije svega ako su iz srednje klase
- Žene imaju više šansi za izgradnju uspješne karijere, ali često moraju birati između majčinstva i karijere te se teže probijaju na menadžerske pozicije

Teorijski pristupi društvenoj stratifikaciji

FUNKCIONALISTIČKI PRISTUP

- Kako stratifikacija **pridonosi održavanju reda** u društvu?

Talcott Parsons

- Moć posjeduje društvo kao cjelina
- "promjenjivi zbroj moći" - moć raste ostvarenjem društvenih ciljeva
- Razlike u moći nužne su zbog uspješnosti – najsposobniji trebaju organizirati, koordinirati i kontrolirati radi dobrobiti svih u društvu
- Moć posjeduju članovi društva, a privremeno je predaju ljudima na vlasti koji rade u općem interesu

Kingsley Davis i Wilbert E. Moore

- Stratifikacija postoji u svim društvima
- Ljudi su različitih sposobnosti, a položaji u društvu su različite važnosti
- Postoji ograničeni broj pojedinaca sposobnih za najvažnije funkcije
- Glavna funkcija stratifikacije: povezati najsposobnije pojedince i najvažnije (najteže) funkcije – funkcionalna važnost
- Selekcija u školskom sustavu i na poslu - visoke nagrade kao motiv:

A) za postizanje položaja i nadoknadu troškova

B) za uspješnu izvedbu uloga

- Stratifikacija integrira društvo

Kritika funkcionalizma

Melvin M. Tumin – kritika Davisa i Moorea

- Zanimanja s malim ugledom i nagradama važna za društvo (npr. čistači ulica)
- Zanimaju utjecaj moći na nejednaku raspodjelu bogatstva (npr. liječnici – odgajatelji)
- Kako mjeriti sposobnost? (testovi inteligencije, osobnosti, kreativnosti...???)
- Školovanje nije samo žrtva (npr. „studentski život“)
- Stratifikacija može biti barijera motivaciji (fatalizam u nižim slojevima)
- Grupa koja je zauzela visoke položaje priječi drugima uspon
- Siromašni nikada nemaju istu priliku za uspjeh kao bogati
- Stratifikacija ne integrira već razdvaja društvo

KONFLIKTNI PRISTUP

- stratifikacija **dijeli društvo**

Karl Marx

- U svim društvima postoje dvije klase - skupine koje povezuje jednaki odnos prema sredstvima za proizvodnju
- 1) bogati (robovlasnici, feudalci, kapitalisti)
  - 2) siromašni (robovi, kmetovi, radnici)
- Bogati posjeduju sredstva za proizvodnju (zemlju, strojeve...), a siromašni ne
  - Bogati izrabljuju siromašne
  - Iz ekonomske moći proizlazi politička moć
  - Da bi obranili svoju privilegiranu poziciju, bogati koriste državu (bogati = vladajući)
  - Uvjerenja i vrijednosti vladajućih prikazuju se kao opće vrijednosti = ideologija koja legitimira (opravdava) postojeće stanje
  - Radnici prihvaćaju *status quo* jer nisu svjesni svoje pozicije
  - Radnici trebaju iz "klase po sebi" postati "klasa za sebe" (klasna svijest i solidarnost)
  - Razvojem proizvodne snage dolaze u sukob s odnosima u proizvodnji – nastupit će svjetska revolucija u najrazvijenijim zemljama

INTERAKCIONISTIČKI PRISTUP

Max Weber

- Trokomponentna teorija klase

- Klase imaju sličnu tržišnu poziciju i slične životne šanse (bogatiji veće, siromašniji manje)
- Iz **bogatstva** proizlaze **klase**
- Međutim, iz **prestiza (ugleda)** proizlaze **statusne skupine**, a iz **moći** proizlaze **stranke**
- Klasa, status i stranka su elementi u društvenoj stratifikaciji (ideal-tipovi) - multidimenzionalna teorija stratifikacije
- Politička moć ne slijedi nužno iz ekonomske moći (npr. stara aristokracija)
- Klase imaju sličan način života i identitet
- Postoji veza ugleda i bogatstva, ali - ista klasna pozicija može imati različit ugled (npr. tajkuni i stari bogataši)
- Postoje različite statusne skupine u okviru klasa, što slabi njihovu solidarnost
- Stranke ne moraju nužno zastupati klasne interese (npr. Hrvatska: SDP ne zastupa interese radničke klase, niti im je posve jasno tko čini tu klasu danas, dok HDZ ne zastupa interese branitelja kada su na vlasti, nego samo kada su oporbi; radnici i branitelji čine istu klasu, ali među njima nema solidarnosti jer imaju različit status)

Društvena stratifikacija u Hrvatskoj

ZORAN MALENICA: Društvena stratifikacija Hrvatske, analiza iz 2006.

- Društvena stratifikacija u socijalizmu istraživana je u **funktionalističkoj perspektivi** (nisu propitivani odnosi moći između različitih društvenih klasa)
  - Koristilo se Weberovo razlikovanje društvenog ugleda, društvene moći i imovinskog statusa
  - Branko Horvat (1969.) – u hrvatskom (odnosno jugoslavenskom društvu postoji 6 osnovnih slojeva:
državno-politički, privredni i neprivredni rukovodioci, intelektualni radnici, rutinski službenici, radnici ili radnička klasa, obrtnici ili zanatlije, seljaci
  - Popović i suradnici (1977.) – cijelo jugoslavensko društvo
1. **Profesionalni političari i privredni rukovodioci**
  2. **Srednji socijalistički slojevi**
    - viši i visoki stručnjaci
    - administrativni i slični rutinski službenici
  3. Slojevi neposrednih proizvođača koji su u najvećoj mjeri zadržali obilježja klase (**radnička klasa**)
  4. Slojevi **privatnih vlasnika**
    - poljoprivrednici (krupni, srednji i sitni)
    - seljaci-industrijski radnici (tzv. Polutani) - *nepotpuna deagrarijacija i mješovito gospodarstvo
    - zanatlije (krupni i sitni) i drugi privatnici

SUVREMENO HRVATSKO DRUŠTVO (2001. i 2006.)

1. **Vladajuća politička i gospodarska elita**

- politička nomenklatura (ozakonili svoje privilegije – visoke plaće i mirovine i dodatne beneficije pa je glavni motiv ulaska u politiku stjecanje tih privilegija, a ne briga za opće dobro)
- kapitalistička klasa (tzv. tajkuni)
- menadžerski sloj (menadžeri s tajnim ugovorima; top menadžeri)

2. **Srednji društveni sloj**

- sitni poduzetnici i obrtnici (tzv. Sitna buržoazija)
- viši profesionalci (suci, odvjetnici, liječnici, sveučilišni nastavnici, visoki vojni časnici, znanstvenici, umjetnici, menadžeri...)
- niži profesionalci (odgajatelji, učitelji, nastavnici, bolničari i bolničarke, socijalni radnici, tehnolozi, ekonomisti, pravnici, inženjeri...)
- niža srednja klasa (rutinski službenici, srednja klasa)

3. **Niži društveni slojevi**

- radnička klasa (nekvalificirani, polukvalificirani, kvalificirani i visokokvalificirani radnici u industrijskim, građevinskim, prometnim, turističkim, trgovačkim i drugim organizacijama) – izgubila sve pogodnosti iz socijalizma: sigurnost radnog mjesta, mogućnost dobivanja stana, sustav stipendiranja i kreditiranja radničke djece), a nije dobila pogodnosti kapitalizma (veća plaća, jaka sindikalna zaštita...)
  - poljoprivrednici (krupni, srednji, sitni)
  - polutani (industrijski radnici-seljaci)
  - umirovljenici (inače se ne navode kao poseban sloj jer obično zahvaljujući drugačijem statusu prije mirovine imaju i različit status u mirovini)
  - nezaposleni (inače se ne navode kao poseban sloj jer je nezaposlen obično kratkotrajno, a ne trajno stanje)
  - prosjaci, skitnice i beskućnici
- Od devedesetih degradacija srednjeg sloja (specifično domaći razlozi poput loše gospodarske privatizacije, ali i globalna pojava zbog širenja politike neoliberalizma)
  - Prvenstveno se misli na niže profesionalce i nižu srednju klasu

MIRKO PETRIĆ I INGA TOMIĆ KOLUDROVIĆ: Društvene nejednakosti u Hrvatskoj, analiza iz 2022.

- Analiza kvantitativnih i kvalitativnih podataka
- Koji mehanizmi proizvode društvene nejednakosti i kakva je klasna struktura koja proizlazi iz njih?
- Teorijski okvir: modificirani model klasne analize Pierrea Bourdiea: ekonomski, kulturni, politički, socijalni, simbolički kapital
- Istraživanje provedeno u više etapa od 2015. do 2021.

- Klasna struktura hrvatskog društva: izdvojili 4 klase i 7 frakcija

1. Klasa bogata kapitalima

- njihov broj na nacionalnoj razini malen (nekoliko tisućnih milijardera i oko stotinu tisućnih supermilijunaša), ali na lokalnoj i regionalnoj razini nešto veći (do 1% stanovništva između supermilijunaša i srednje klase)

- **Politička frakcija**

- vodstvo glavnih političkih stranaka, vrh crkvene hijerarhije, najviši sloj aparata državne sigurnosti i sudstva

- **Ekonomska frakcija**

- postsocijalistički poduzetnici (bogatstvo uglavnom stekli privatizacijom poduzeća i resursa prethodno u društvenom vlasništvu), voditelji hrvatskih podružnica međunarodnih banaka i korporacija (od kojih su neki stranci), vlasnici najpoznatijih odvjetničkih ureda te tzv. kontroverzni poduzetnici i menadžeri (tj. oni koji na različite načine posluju u sivoj zoni), kao i estradne zvijezde i sportaši (osobito ako igraju za strane klubove)

2. Klasa srednje razine kapitala

- **Kulturna frakcija**

- ključni resurs ekspertno znanje

- većina zaposlena u ekspertnim zanimanjima, manji broj rukovoditelja i vlasnika tvrtki

- većina ima VSS ili više obrazovanje; najmanje članova političkih stranaka od svih klasa (samo 2%); mali broj neformalnih veza u javnim ustanovama

- veći prihodi od socijalne frakcije

- izrazito urbana populacija s većim udjelom mlađih od 40 godina

- **Socijalna frakcija**

- ključni resurs političke i neformalne veze

- većina su na rukovodećim ili izvršnim položajima; više od trećine članovi političkih stranaka (najviše od svih klasa); mnoštvo neformalnih veza u javnim ustanovama; većina ima završenu srednju školu

- veće bogatstvo u imovini (kuće, stanovi, automobili, obradiva zemlja) od kulturne frakcije

- relativno više muškaraca od žena i ispitanika između 41 i 50 godina

3. Međuklasa

- nema temeljnog resursa koji bi bio specifičan za tu klasu

- ispitanici iz međuklase služe se različitim resursima – koje posjeduju u većoj mjeri od ispitanika iz klase siromašne kapitalima, no ipak u manjoj mjeri od onih iz klase srednje razine kapitala

- ravnomjernije su zastupljeni u više sociodemografskih kategorija (u pogledu dobi, prebivališta, obrazovanja, prihoda, vlasništva)

4. Klasa siromašna kapitalima

- **Agrarna frakcija**

- ključni resurs obradiva zemlja (ali imaju je manje nego KSK socijalna frakcija)

- 80% ih živi u ruralnim područjima; više poljoprivrednika nego u drugima klasama; uglavnom stariji i žene

- nešto više socijalnog kapitala (solidarnost) od druge dvije frakcije

- **Manualno-uslužna frakcija**

- uglavnom žive u urbanim područjima, posebice u manjim gradovima (10 000 – 50 000 stanovnika)

- mlađi ispitanici

- ključni resurs su im vještine (manualne i uslužne)

- većinom: tvornički radnici, vlasnici malih trgovina i tehničari

- nešto više kulturnog kapitala od druge dvije frakcije

- **Rurbana frakcija**

- uglavnom žive na selu ili u prigradskim naseljima, a rade u gradovima

- oslanjaju se i na obradivu zemlju i na manualno-uslužne vještine

- heterogena zanimanja: poljoprivrednici, nekvalificirani radnici, tvornički radnici, radnici u sektoru usluga te sitni obrtnici (postolari, drvodjelci i sl.)

- s obzirom na spol/rod, u toj frakciji postoji ravnoteža, a među ispitanicima koji mu pripadaju podjednako su zastupljene sve dobne skupine

- imaju nešto više ekonomskog kapitala od druge dvije frakcije

UZROČNI MEHANIZMI koji proizvode klase i klasne frakcije u HR (odnosno društvene nejednakosti):

1. Eksploatacijski tržišni mehanizmi

- eksploatator ovisi o onima koje eksploatira

- smanjivanje i kršenje radničkih prava: povremeno i privremeno zapošljavanje, sezonski rad; izbjegavanje plaćanja socijalnih doprinosa i naknada za prekovremeni rad; uskraćivanje prava na dnevni i tjedni odmor; izbjegavanja ugovora o stalnom radnom odnosu, itd.

Primjer iz intervjua:

Nama je bilo normalno, recimo, u [ime trgovačkog lanca] da umjesto smjene od 8 sati radiš 10 ili 11 sati. I naravno, ugovor ti se produžuje za dva ili tri mjeseca. I ti ako se pobuniš i kažeš, e znate ja sam prošli mjesec imao 20 prekovremenih koji mi nisu plaćeni, ti ćeš za taj mjesec dobit [naknadu za prekovremene sate], ali ćeš skupa sa njima dobit i knjižicu, jer oni traže ljude koji su jako poslušni. Budući da je toliko ljudi bez posla, jednostavno ljudi pristaju na sve lošije i lošije uvjete. (muškarac, 47 godina, VŠS)

2. Mehanizmi društvenog zatvaranja

- onaj koji zatvara ne ovisi o isključenima, nego je cilj uklanjanje iz natjecanja
- u hrvatskoj (kao i u ostatku jugoistočne Europe/ JIE) je temeljna moć mehanizama društvenog zatvaranja to što su oni glavni kanal kojim se dobiva pristup tržištu rada, a i stječe povlašteni položaj u razvoju poslovanja
- u društvima JIE političke stranke presudno utječu na zapošljavanje, ili ga izravno kontroliraju (osobito u javnom sektoru) - to vrijedi i za napredovanje u karijeri, dodjelu ugovora na javnim nabavama, skupe medicinske usluge, stipendije i slično
- međutim, društveno zatvaranje provodi i Crkva, a odvija se i bez organizacijske strukture, na temelju nekih sociodemografskih obilježja poput etničke pripadnosti ili spola
- pristupanje EU je donekle ublažilo ove mehanizme

Primjer iz intervjua:

[...] vrlo je važna bila i Crkva za dobivanje poslova u hrvatskoj. Na način da treba ne samo biti pripadnik, nego biti i aktivni član Crkve. To jako pomaže. Poznavati župnika, biskupa, sve redom. I biti viđen, odlaziti na misu [...]. Ali ne toliko za liječnike, koliko za sestre. [...] točno se zna ko ide u koju crkvu, ko ide u koju molitvenu grupu, ko nosi križ oko vrata, ko ne jede meso petkom [...], ko se prikriži prije nego šta išta pojede, ko se prikriži prije nego šta ide u operacijsku dvoranu i tako, ima puno načina da se to vidi i dozna. Ovako, crkva ima utjecaj na izbor ravnatelja i glavne sestre bolnice pa samim time ima i utjecaj na izbor i ostalih zaposlenika. [...] nije se u zadnjih 30 godina dogodilo da je bila iti jedna osoba koja baš nije bila po volji Crkve, osim kad je bio ovaj [iz lijeve političke stranke] ravnatelj 4 godine – onda je bilo drugačije. (žena, 56 godina, dr. sc.)

Sociologija obitelji – osnovni pojmovi

Definiranje obitelji

- Prema Anđelki Milić (2001), sociologinji obitelji, obitelj je teško definirati – najčešće se prihvaća kao fenomen svakodnevnog iskustva pa se uopće ne postavlja pitanje njezinog definiranja
- Obitelj je zapravo veoma složena društvena pojava (uključuje aspekte poput braka, obiteljskih funkcija, rađanja djece, socijalizacije potomstva itd.)
- Najveći problem u definiranju obitelji proizlazi iz toga što se o obitelji misli i raspravlja kao o prirodnom, univerzalnom i jedinstvenom fenomenu koji postoji u nepromjenjivom obliku otkada postoji čovječanstvo
- Arlene Skolnick (1973.) Navodi dvije otežavajuće okolnosti u definiranju obitelji:
  1. Pojam obitelji spada u tzv. „klizajuće pojmove“ (slipping concepts), što znači da kada se god o obitelji raspravlja postoji opasnost da razgovor o obitelji skrene ili ka pojedincu ili ka društvu
  2. Postoji očekivanje i težnja da se definira „normalna“, „prava“ ili „zdrava“ obitelj, što nije slučaj s drugim društvenim pojavama (ne očekuje se da se odmah odredi njihova normalnost ili nenormalnost) – u slučaju obitelji susrećemo se s tipičnim moralizatorskim stavom i očekivanjem koje ide na štetu objektivnosti pristupa
- Budući da je suvremeni diskurs o obitelji još uvijek pun takvog moralizatorskog stava nastaju mnoge pogreške ili zablude u razumijevanju i definiranju obitelji

Zablude prilikom definiranja obitelji (prema Milić, 2001):

1. *Obitelj kao društvena stanica*
2. *Obitelj kao društveni mikrokozmos (društvo u malom)*
3. *Obitelj kao ljudska zajednica*
4. *Obitelj kao specijalizirana društvena funkcija*
5. *Obitelj kao „utočište“*
6. *Obitelj u „jednini“*
7. *Obitelj kao „priča o uspjehu“ u modernom društvu*
8. *Obitelj kao antropološka univerzalija*
9. *Univerzalne funkcije obitelji*

1. Obitelj kao društvena stanica

- Obitelj se shvaća početni atom iz kojeg postepeno procesima agregacije i diferencijacije nastaje složena društvena organizacija
- Obitelj se tretira kao prvobitni prirodni fenomen na koji se onda nadodaju društveni odnosi i procesi

- Ovako su razmišljali prvi sociolozi, poput Comtea i Le Playa
- Problem je u ovom shvaćanju u tome što obitelj nije ni početak ni kraj društva
- Kao što društvo nije tek puki agregat pojedinaca, nije ni agregat obitelji, već društvo čine odnosi između pojedinaca i različitih kolektivnih entiteta
- Kako nešto definiramo nije samo problem teorije, nego ima reperkusije i u političkoj stvarnosti te u svakodnevnom životu „običnih ljudi“
- Primjerice, britanska premijerka Margaret Thatcher poznata je po ovoj izjavi:

"Oni svoje probleme bacaju na društvo. I, znate, ne

Postoji takva stvar kao što je društvo. Postoje pojedinačni

Muškarci i žene, a postoje i obitelji. I nijedna vlada

Ne može učiniti ništa osim putem ljudi, a ljudi moraju

Prvo brinuti o sebi. Naša je dužnost paziti na sebe, a zatim,

Također na svoje susjede. " - u intervjuu za „Women's own“, 1987. godine

- Ovo je primjer konzervativnog političkog stava prema kojem država ne treba biti „socijalna“ (ne treba pružati socijalne, zdravstvene, obrazovne i slične usluge građanima), već treba imati minimalne poreze i pustiti građane da se brinu sami za sebe (i svoje obitelji)

2. Obitelj kao društveni mikrokozmos (društvo u malom)

- Shvaćanje prema kojem je obitelj sama sebi dovoljna (ne treba joj društvo da bi opstala)

3. Obitelj kao ljudska zajednica

- Obitelj kao zajednica, za razliku od društva, predstavlja predmodernu ljudsku društvenost koja je „prirodnija“, neposrednija, solidarnija, s odnosima „licem u lice“
- Neki teoretičari pogrešno tumače obitelj kao jedini preostali oblik zajednice u modernom društvu koja se kao takva suprotstavlja modernim birokratiziranim strukturama

4. Obitelj kao specijalizirana društvena funkcija

- Suprotno od prethodnog – obitelj se promatra kao izrazito parcijalna i specijalizirana društvena funkcija, institucijalno uređena tako da zadovoljava samo jedan određeni dijapazon ljudskih potreba
- Obitelj se ovdje tretira kao neki uređaj u velikom društvenom stroju: poput zatvora, bolnice, tvornice ili škole, obitelj postoji da bi ispunila određeni društveni zadatak (određenu funkciju)
- U ovom slučaju to je socijalizacija potomstva
- Naravno, obitelj kao društvena pojava daleko je složenija i ne može se svesti tek na puku društvenu specijalizaciju

5. Obitelj kao „utočište“

- Prethodnom racionalnom i hladnom poimanju obitelji suprotstavlja se jedan drugi romantičan i nostalgičan pogled

- Obitelj se zamišlja kao mjesto utjehe za čovjeka današnjice koji je porobljen i razapet modernim fenomenima urbanizacije, industrijalizacije, potrošačke civilizacije...
- Obitelj se shvaća kao „posljednje utočište”, „mirna luka”, „raj u nemilosrdnom svijetu”

6. Obitelj u „jednini”

- Proto-oblik obitelji obično se zamišlja kao jedan jedini („the family”) te se uzima kao idealan
- Ovo je zbog karakterističnih religijskih mitova koji se poistovjećuju s povijesnim obrascem obitelji zapadnog civilizacijskog kruga (npr. Adam i Eva i njihovi potomci, Noina arka)
- Međutim postoji mnoštvo proto-oblika obitelji

7. Obitelj kao „priča o uspjehu” u modernom društvu

- Ovdje je ideal okrenut prema budućnosti (a ne prema prošlosti kao kod proto-oblika)
- Obitelj se ovdje definira kao demokratska i egalitarna, kao idealni instrument za treniranje postignuća, emocionalne nezavisnosti i „zrelosti” – sve samih kvaliteta
- Ovakvo razmišljanje o obitelji odvrća pažnju od kritike obitelji te lažno prikazuje obitelj kao vrhunac individualne sreće

8. Obitelj kao antropološka univerzalija

- Stara antropološka tumačenja tretirala su obitelj kao jedinu i jedinstvenu konstantu ljudskog društva
- Parsons (1955.): obitelj je „univerzalni prerekvizit društvenog sustava”; Margaret Mead: obitelj je „kolijevka ljudskosti”

9. Univerzalne funkcije obitelji

- Američki antropolog Murdock tvrdio je da je obitelj univerzalna društvena grupa koja obavlja 4 univerzalne funkcije: seksualnu, ekonomsku, reproduktivnu i obrazovnu (1949.)
- Daljnja antropološka istraživanja pokazala su da niti obitelj, niti obiteljske funkcije nisu univerzalne (razlikuju se kulturno i povijesno)

Etimološko porijeklo i značenje izraza obitelj (Milić, 2001)

Možemo govoriti o sljedećim izrazima:

1. Familija: latinizirana varijanta koja se susreće u svim glavnim europskim jezicima; lat. famulus u starom Rimu izraz je koji je označavao domaćeg roba ili skupinu robova koje gospodar ima pravo ostaviti u nasljedstvo obitelji ili osloboditi
2. Obitelj: dolazi od glagola obitavati, stanovati; označava grupu s permanentnim staništem, pripadnost jednom domu; ima staroslavensko porijeklo
3. Porodica: implicira grupu koja nastaje rađanjem (po-rod) i koja na temelju takve veze predstavlja srodničku grupu

- Na Balkanu, kao i u Europi, obitelj je, čini se, starija riječ od porodice, odnosno riječ porodica se počinje koristiti kasno, tek u 19. stoljeću, što ukazuje na to da se zajedničko obitavanje u prošlosti nije nužno poistovjećivalo sa srodstvom
- Umjesto toga su se za srodničke odnose koristili izrazi loza, rod, dinastija itd.
- Valja reći kako su sva tri spomenuta izraza legitimne riječi hrvatskoga jezika
- Nakon rata se, s ciljem distanciranja od srpskog jezika, u hrvatskom jeziku forsirala upotreba riječi „obitelj”, ali to ne znači da „porodica” nije hrvatska riječ (na Filozofskom fakultetu u Zagrebu kolegij se i dalje zove Sociologija porodice, a ne Sociologija obitelji)

Pojam moderne obitelji (Milić, 2001)

- Ono što danas nazivamo obitelj u prošlosti nije postojalo ili je postojalo na bitno drugačiji način
- Milić preporuča da se o obitelji u predmoderno doba govori kao o domaćoj ili kućnoj zajednici, dok bi se u moderno doba trebao upotrebljavati izraz (moderna) obitelj
- Kada počinje moderno doba? Počinje s nastankom modernog društva, u 18. i 19. stoljeću (industrijska i građanska revolucija)
- Obitelj kako je danas doživljavamo je, dakle, povijesno, strukturalno i kulturno jedinstven proizvod modernog društva i njegovog modernog klasnog nositelja – građanstva

(*prisjetite se gradiva Hrvatskog jezika iz srednje škole, kada nastaje moderna književnost i o čemu pišu djela iz tog perioda?)

- Moderna obitelj je **u temelju klasnog identiteta građanstva**, a to se temelji u **privatnosti** načina života članova obitelji te obitelj predstavlja centar te privatnosti
- Materijalna podloga te privatnosti je **privatno vlasništvo i privatno poduzetništvo** tipično za građansku klasu
- Moderna obitelj je i nositelj jedne posebne kulture modernog društva i građanske klase
- Izvorišta ove kulture čine privatni svijet obiteljskih emocija i racionalni svijet privatne ekonomske prakse na tržištu
- Naročito je važno naglasiti **afirmaciju emocija i prava koja pojedinci stječu da bi slobodno izrazili vlastite emocije** – ova kulturna tekovina stoji u osnovi obiteljske intime kao bitno nove kvalitete obiteljskog života i novog doživljaja obitelji koji stoji u osnovi individualno-psihološkog razvoja **građanske individualnosti**
- Oblik moderne (nuklearne) obitelji danas smatramo toliko uobičajenim da smo uvjereni da je ona prisutna u ljudskoj zajednici od početka povijesti te da alternative ne postoje ili su neprirodne
- Činjenica je da je moderna obitelj nova društvena pojava u ljudskoj civilizaciji
- Suvremena misao o obitelji je, stoga, kritična prema mitologijama i ideologijama te se insistira na dekonstrukciji pojma kako bi se osvijetlila njegova mnogobrojna i proturječna lica

- **Cilj sociologije je da se u diskursu o obitelji izbjegne zamka idealizacije, preuveličavanja i sentimentalizacije obitelji**

Aspekti života i djelovanja obitelji: KUĆANSTVO (Milić, 2001)

- Kućanstvo ili domaćinstvo predstavlja grupu ljudi koja zajedno obitava, zajednički obavlja kućanske funkcije te u kojoj su pojedinci često (ali ne i nužno) povezani srodstvom
- Prema Maxu Weberu, kućna zajednica kao oblik udruživanja povijesno predstavlja najrasprostranjeniji oblik ekonomske zajednice (riječ ekonomija dolazi od grčke riječi oikos – kuća ili kućanstvo)
- 2 bitna svojstva **kućne zajednice** kroz povijest (Weber):
  - Solidarnost** svih članova u odnosu prema vanjskom svijetu (najstariji oblik solidarnosti članova prema vanjskome je „krvna osveta“)
  - Komunizam** između članova povezanih „strogim osobnim pijetetom“ – ne postoji individualno ili privatno vlasništvo
- Model moderne nuklearne obitelji podrazumijeva preklapanje sastava obitelji s granicama obiteljskog kućanstva
- Iako u suvremenim društvima dominira oblik obiteljskog kućanstva, uslijed povećane stope razvoda i novih oblika obiteljskog života (kohabitacije, jednoroditeljske obitelji itd.) prisutno je širenje kućanstva na nekoliko obitelji koje tek zajedničkim financijskim i radnim resursima uspijevaju osigurati minimalne egzistencijalne uvjete za svoju reprodukciju
- Osim obiteljskog kućanstva, postoji i nesrodničko kućanstvo (članovi kućanstva nisu u srodstvu) – u prošlosti je tipičan oblik ovakvog kućanstva bila samostanska zajednica, dok danas postoje komune
- Komune su naročito popularne u SAD-u (amiši, kvekeri, hipi-komune itd.) te u Izraelu (kibuci)
- Postoje i kolektivna ili institucionalna nesrodnička kućanstva (domovi) u koje se smještaju osobe bez obitelji ili osobe s različitim socijalnim potrebama (djeca, stariji itd.)

Aspekti života i djelovanja obitelji: SRODSTVO (Milić, 2001)

- Srodstvo je vrsta društvenog odnosa koja se uspostavlja na bazi stvarnog (rađanje) ili zamišljenog (npr. Posvajanje) porijekla od zajedničkog pretka
- Srodnički odnos je trajan odnos koji prelazi živote pojedinaca i generacija – ima izvanvremenski status
- Iako se srodstvo objektivno biološki temelji na činjenici rođenja, odnosno porijekla prema krvi, biološka činjenica je samo podloga za pripisivanje srodstva – pripisivanje srodstva u konačnici ovisi o običajima zajednice ili društva

Postoje **4 glavna oblika srodstva:**

- Srodstvo prema krvnom porijeklu (krvno ili kosangvino srodstvo)

- Tazbinsko srodstvo prema braku (afinalno srodstvo; svojta – zet, šogor, svekrva...)
- Duhovno srodstvo poznato kao kumstvo (kod nas ga obično legitimira crkva; postoji i pobratimstvo i posestrimstvo)
- Srodstvo prema zakonu ili građansko srodstvo (posvajanje ili adopcija djece, djeca i roditelji u rekonstituiranim obiteljima itd.)
- Svaki pojedinac svojim rođenjem objektivno stupa u odnos s najmanje dvije srodničke grupacije ljudi – srodnike po majčinoj i srodnike po očevoj liniji
- U slučaju kada zajednica priznaje srodstvo po obje linije govorimo o bilateralnom srodničkom sustavu (ovo je tipično za suvremena društva, a tradicionalno postojalo u zapadnoj Africi, Indiji, Australiji itd.)
- U slučaju kada priznaje samo srodstvo po majci govorimo o matrilinearnom srodničkom sustavu (npr. Židovi, Irokezi, Baski...)
- Ako priznaje po ocu govorimo o patrilinearnom srodničkom sustavu
- Na Balkanu je do sredine 19. stoljeća bila rasprostranjena **obiteljska zadruga**, obiteljska grupa koja nastaje primarno na okupljanju i zajedničkom životu srodnika po muškoj liniji – žene su ovoj formaciji bile neka vrsta „stranaca” koje samo privremeno žive u zadruzi (obično su se sahranjivale ili je njihovu imovinu nasljeđivala rodbina po očevoj, ne muževljevoj liniji)

Aspekti života i djelovanja obitelji: BRAK (Milić, 2001)

- Brak uz srodstvo spada u najstarije univerzalne institucije u ljudskoj zajednici i kulturi (dakle, ne obitelj, nego srodstvo i brak)
- Sociološki se obitelj definira kao grupa, a brak kao dijadni odnos ili par (čak i ako je u braku više osoba – poliginija ili poliandrija)
- Brak je interpersonalni odnos u kojem obje osobe podjednako sudjeluju u toj pojavi, dok to ne mora biti slučaj s članovima obitelji
- Brak teži dugoročnosti

Osnovna **tri elementa braka** su:

- Kopulacija (seksualna aktivnost partnera s ciljem prokreacije)
- Kohabitacija (zajednički život partnera, odnosno roditelja)
- Legitimacija ili društveno priznanje
- Naravno, odmah nam pada na pamet da mnogi brakovi u suvremenom društvu ne uključuju neke od ovih elemenata: sve je više brakova bez namjere da ima djecu, kao i izvanbračnih zajednica koje ne prolaze uobičajene vidove društvene legitimacije (građansko ili vjersko sklapanje braka)

- Sociološki gledano, društvena funkcija braka je integracija i kontrola ponašanja spolova u društvu
- Brak je društvena institucija čiji je zadatak da kontrolira seksualno ponašanje odraslih članova društva s ciljem uređenja reprodukcije društva
- U svim društvima je uvijek postojala prokreacija mimo bračne norme, ali je nepriznato potomstvo uvijek patilo od raznovrsnih sankcija i ograničenja

Forme seksualnog spajanja putem braka:

1. **Monogamija** – brak dviju osoba
2. **Poligamija** – brak više osoba (*ove zajednice su uređene i strukturirane)
  - a) poliandrija – brak žene s više muškaraca
  - b) poliginija – brak muškarca s više žena

Brakovi prema **vrsti društvene legitimacije**:

1. Običajno priznavanje čina razmjene – najstariji oblik legitimacije koji se obilježavao javnim ritualom (svadba), a kojim se trebala afirmirati pogodba ostvarena između dvije srodničke grupe
2. Crkvena ili religijska legitimacija braka – prvi oblik institucionalne potvrde braka; u kršćanskoj religiji brak je sveta tajna kojom se dokazuje božansko posredovanje u ljudskom svijetu pa zato crkva ne priznaje razvod (*ali danas vidimo da ova norma popušta?)
3. Civilni ili građanski brak – od francuske revolucije društveno priznanje daje država kroz službu matičara
4. Individualni bračni ugovor ili predugovor – ne predstavlja toliko društveno priznanje, koliko individualni dogovor partnera; ugovor potvrđuju advokati

O čemu ovisi **uspješnost braka**?

- Nekada se mjerila trajanjem braka (srebrni, zlatni i dijamantni pir), dok se danas mjeri **zadovoljstvom supružnika**
- Sociolozi smatraju da više šansi za opstanak bračne veze imaju supružnici sa sličnim društvenim osobinama (**bračna homogamija**), nego supružnici s različitim društvenim osobinama (bračna heterogamija)
- Istraživanja pokazuju da je svuda u svijetu obrazac bračne homogamije rasprostranjeniji od bračne heterogamije, ali se s vremenom mijenjaju društvene osobine koje se smatraju najvažnijim indikatorima homogamije, odnosno heterogamije
- Danas je **na prvom mjestu stupanj obrazovanja, a zatim profesionalna pripadnost**

Sociološke teorije obitelji

Klasične teorije sociologije obitelji

Preteče sociologije obitelji

XVIII. – XIX. st.

- **Comte** je zabrinut krizom obitelji nakon francuske revolucije (slabljenje očeva autoriteta), ali ne zagovara povratak na staro
- **De Maistre i de Bonald** – francuski konzervativni kritičari:

A) nova (građanska) obitelj vodi društvenoj dezorganizaciji, raspadu države i društva = dekonstituiranje obitelji

B) idealiziraju tradicionalnu, seosku porodicu, kao nositelja starog (feudalnog) poretka

- **Frederic le Play** (XIX. st., Francuska) - prve empirijske studije, primjenjuje kvantitativnu metodologiju (analiza prihoda, hrane...)
- **Wilhelm Heinrich Riehl** (XIX. st., Njemačka), naglašava nestabilnost nove i stabilnost stare proširene obitelji, primjenjuje kvalitativnu metodologiju
- **Karl Marx** (XIX. st.) - analizirao proletarizaciju obitelji
- **Friedrich Engels** (xix. st.) - patrijarhalna eksploatacija žena u obitelji

EMILE DURKHEIM: osnivač sociologije obitelji

- 1888. prvo predavanje iz sociologije obitelji
- Oslanja se na etnografska i demografska istraživanja
- Analizira obitelj u društvenom kontekstu (značaj srodstva i ulogu države)

Temeljne Durkheimove postavke:

1. Usložnjavanjem društva sužava se obitelj (funkcionalno u podjeli rada i strukturalno u sastavu)
2. Razvojem društva dolazi do individualizacije obitelji i njenih članova

Moderna obitelj:

A) ne može riješiti probleme društvene integracije

B) krhka je od tradicionalne jer počiva na osjećajima, a ne na načelu nasljeđivanja

C) postaje sve više predmetom interesa države

- Durkheim ne uvažava društveno nepriznate oblike obitelji (npr. izvanbračnu zajednicu)

Funkcionalizam

- 60-tih i 70-tih dominantna teorija u sociologiji obitelji

Temeljni problemi:

- *Koje su funkcije obitelji u društvu?*
- *Koje funkcije obitelj obavlja u odnosu na druge dijelove društva?*
- *Kako obitelj doprinosi društvenoj integraciji?*
- Osnovna teza: obitelj je funkcionalna i za društvo i za svoje članove

GEORGE P. MURDOCK (1897-1985)

- Američki funkcionalist, antropolog
- „društvena struktura” 1949. g. - analiza 250 društava
- Obitelj je univerzalna društvena institucija
- Značajke obitelji: zajedničko stanovanje, ekonomska suradnja, seksualna veza supružnika i reprodukcija (stvaranje potomstva)
- Postoje razne varijacije obitelji (nukleusna, proširena, zadružna...), ali nukleusna obitelj (supružnici i djeca) je konstanta u svim društvima

Funkcije obitelji prema Murdocku:

1. Seksualna regulacija spolne aktivnosti

A) spolno restriktivna društva – ograničavaju spolno ponašanje (pr. Dozvoljeno samo unutar braka)

B) spolno permisivna društva – ne ograničavaju

2. Reproductivna funkcija

- Osigurava se kontinuitet društva i kulture
- Društvo neformalno regulira poželjni broj članova obitelji (obitelj s dvoje djece?)
- Moguća i formalna regulacija (porez u Kini kao oblik destimulacije ili dječji doplatci u zemljama s malom stopom nataliteta kao oblik stimulacije)

3. Odgojna funkcija

- Socijalizacijsko-obrazovna
- Osigurava kontinuitet kulture

4. Ekonomska funkcija

- Spolna podjela rada unutar jednostavnih društava učvršćuje zajednicu
- Obitelj je univerzalna jer je mnogostruko korisna institucija

Kritika: Murdock idealizira sklad u obitelji (u radu i u krevetu)

TALCOTT PARSONS (1902-1979)

- Američki funkcionalist, sociolog - analiza američke moderne (50-te i 60-te XX. st.) izolirane nukleusne obitelji
- Parsons polazi od ideje diferenciranih i komplementarnih rodni uloga: emocionalno žensko i muškarac hranitelj

Temeljne funkcije obitelji:

1. Primarna socijalizacija djece

- A) internalizacija kulture
- B) strukturiranje ličnosti – „proizvode” ličnosti, emocionalna podrška - ključna uloga majke

2. Stabilizacija odraslih ličnosti

- A) obitelj čuva formiranu ličnost
  - B) bračna potpora i briga nasuprot stresu svakodnevice - važno zbog izoliranosti moderne obitelji od rodbine
  - C) roditeljstvo - igra s djecom kao ispušni ventil i punjenje baterija
- Kritika: idealizacija obitelji srednje klase

Kritička perspektiva

EDMUND LEACH (1910.-1989.)

- Pesimistična slika obitelji
- Britanski antropolog – izučavao predmoderna društva u kojima je rodbina trajna podrška članu obitelji
- Moderna nukleusna obitelj je izolirana
- U njoj raste generacijska (pobuna djece) i bračna emocionalna napetost (svađe)
- Obiteljske napetosti se manifestiraju u društvu - privatnost (obiteljski zatvor) je izvor straha i nasilja u društvu

RONALD DAVID LAING (1927.-1989.)

- Britanski psihijatar
- Shizofrenija je (normalna) posljedica obiteljskih interakcija
- Destruktivnost unutarobiteljskih udruživanja (strategije, savezi-klanovi pojedinih članova...)
- Postajemo zarobljenici vlastite obitelji (neksus) što onemogućuje razvoj vlastitog «ja» kod djece
- Obiteljski „geto” – stalni strah (tjeskoba) od svijeta vodi pretjeranoj roditeljskoj zaštiti - odatle podjela svijeta na “mi” i “oni”
- U obitelji se trenira poslušnost autoritetu
- Obitelj je disfunkcionalna i za društvo i za njene članove

Konfliktne teorije

- Nadovezuju se na Marxa
- Glavno pitanje: *Koji je utjecaj klasne strukture na obitelj?*

Obitelj reproducira kapitalistički sustav:

1. Neplaćeni rad (eksploatacija) domaćice (i djece)
2. Obitelj kao osnovna potrošačka jedinica – predmet manipulacije

Feminističke teorije

- Rodna nejednakost je karakteristika društva
- Patrijarhat je osnovni izvor potlačenosti žene
- Privatni patrijarhat u obitelji – rodna raspodjela rada
- Javni patrijarhat - u svim područjima društvenog života (politika, kultura ...)
- Obiteljske uloge trebaju biti podijeljene (egalitarne): i muškarac i žena pola dana rade, a pola dana brinu o djeci
- Marksističke feministice - kapitalizam glavni izvor ženskog potlačivanja (kapitalizam reproducira patrijarhat koji bi možda i nestao u drugom društveno-ekonomskom sustavu)

Simbolički interakcionizam

- Analiza mikro razine – interpersonalnih (unutarobiteljskih) odnosa
- Obiteljske uloge nisu unaprijed zadane - značenja i uloge se stvaraju kroz interakciju (pregovaranje) članova obitelji
- Kako se obitelj stvara i obnavlja?
- Primjeri istraživačkih pitanja:

Kako parovi pregovaraju o obiteljskoj podjeli rada?

Koji je simbolički značaj obiteljskih obreda?

Koja značenja članovi obitelji pridaju potrošnji?

Koje su rodne razlike u doživljaju roditeljstva?

Kritika: nemoguća analiza odnosa moću u obitelji

Teorija socijalne razmjene

- Ljudi suočeni s izborom biraju najrazumniju alternativu (njima najkorisniju)
- Interakcija kao društveno knjigovodstvo
- Princip maksimizacije koristi = ljudi žele dobiti najviše uz najmanji mogući trošak
- Profit= nagrada – trošak (cost-benefit analiza)
- Korist nije uvijek materijalna (emocionalno zadovoljstvo, ljubav, ugled...)
- Obitelj – mjesto iskazivanja osjećaja ili racionalne kalkulacije?
*npr. Je li racionalno odgajati dijete i potrošiti puno novaca na njega budući da će ono otići kada odraste?

- Tko je podvrgnut kakvom trošku i kakvoj nagradi u vezi?

WILLIAM J. GOODE (1917-2003)

- “Svjetska revolucija i obiteljski obrasci” (1963)
- Slaže se s Parsonsom da industrijalizacija ugrožava proširenu obitelj i rodbinske veze
- Uzroci:
  1. Visoka geografska pokretljivost
  2. Veća društvena pokretljivost
  3. Društvo preuzelo mnoge funkcije koje je prije obavljala rodbina (npr. Čuvanje djece)
  4. Obitelj sve manje utječe na dobivanje posla
  5. Vrlo važan uzrok je širenje ideologije nukleusne obitelji (primamljiva ideja individualne slobode)
- Članovi obitelj se “pogađaju oko uloga” - svatko teži maksimalnoj dobiti
- Odnose održavamo kada zauzvrat dobivamo nagradu, a prekidaju se kada je dobit manja od ulaganja
- Industrijsko društvo – odbacivanjem proširene obitelji pojedinac dobiva više nego njenim zadržavanjem
- Proširene obiteljske veze zadržane su u višim klasama, jer članovi tu najviše profitiraju
- Niža klasa ne može djeci ponuditi nikakvu alternativu osamostaljenju

Novije teorije u sociologiji obitelji

ANTHONY GIDDENS (1992): Preobrazba intimnosti

Predmoderna društva:

- Ekonomski razlozi sklapanja braka
- Brak ne uključuje nježnost, ni strast (ljubljenje, maženje)
- Postoji drugarska ljubav – partner ima obaveze prema domaćinstvu

Moderna društva:

- U 18. st. – pojava ideje romantične ljubavi među aristokracijom, a šire je ljubavni romani
- Idealizacija predmeta ljubavi, posebno za žene (princ na bijelom konju)
- Snažna uzajamna privlačnost = snažna veza (emocionalna, seksualna...) = ispunjenje života
- Posljedica - smanjenje broja članova obitelji (manje poroda)
- Dobra seksualna veza posljedica je romantične privlačnosti
- Visoka cijena nevinosti (čekanje na savršenog partnera; dvostruki standard)
- Malo razvoda i prebračnih veza
- Romantična ljubav je trebala uključivati ravnopravnost, ali "...sanjarenja žena o romantičnoj ljubavi vrlo su često okončavala tužnom zbiljom – podčinjenošću u kući..."

Društva kasne modernosti

- Radikalna promjena intimnosti
- Nova seksualnost
- Nevinost gubi vrijednost
- Seks je potpuno odvojen od funkcije rađanja (zbog sve učinkovitijih oblika kontracepcije)
- Pojedinač sam odabire svoj autentični životni stil
- Pojedinač traga za svojim istinskim preferencijama – veća mogućnost izbora
- Nova seksualnost mijenja prirodu ljubavi
- Pojavljuje se **konfluentna ljubav** = aktivna ljubav koja spaja i sjedinjava
- Nekada je brak bio doživotna veza, danas je veća mogućnost izbora
- Cilj je potpuni odnos (čista veza), a ne romantični brak
- Vezu održava „... uvjerenje oba partnera da im odnos pogoduje..."
- Partneri procjenjuju razinu intimnosti do koje su spremni ići
- Neprestano propitivanje vrijednosti odnosa s partnerom

- Brak slijedi nakon uspostavljenih odnosa, a nije sredstvo njihova postizanja
- Mediji doprinose propitivanju intimnosti
- Potpune veze više nisu ograničene na heteroseksualni brak, mogu biti izvanbračne ili homoseksualne
- Ne moraju biti restriktivne ukoliko se partneri slože
- Potpune veze sadrže ravnopravni odnos među partnerima, ali u realnosti i dalje postoje različiti oblici zlostavljanja
- Tradicija gubi na značaju, a pojedinci iskušavaju različite životne stilove (nastoje biti autentični), kreiraju svoj identitet

ULRICH BECK I ELISABETH BECK-GERNSHEIM (1990): Normalni ljubavni kaos

- Slična polazišta kao i Giddens, ali pesimističnija dijagnoza
- U društvu kasne modernosti dolazi do jačanja procesa individualizacije
- Korijeni: protestantska etika, sekularizacija, urbanizacija, sve snažnija pojedinačna društvena i geografska mobilnost
- Pojedinaac sam organizira svoj život i donosi sve više odluka
- Sve je više opcija - sloboda kao teret
- Zapošljavanje žena dovelo do propitivanja rodni odnosa
- U predmodernim društvima mala je mogućnost izbora partnera i uloga u porodici, ali su porodice bile stabilnije i sigurne
- Slabljenjem tradicije gubi se porodična podrška, pa podršku tražimo u osobnim (partnerskim) vezama
- „...nuklearna obitelj nudi utočište u hladnom okruženju našeg impersonalnog, nesigurnog društva obilja...”
- Ljubav je sve važnija kao područje ostvarenja individualnosti = glad za ljubavlju
- Ljubav je jedino područje ostvarenja istinskog odnosa (očajnička i umirujuća)
- Društvo onemogućuje kreiranje ljubavnih veza
- Ne postoji općeprihvaćeni oblik ljubavi
- Više nema jedinstvenih i čvrstih formula kao prije
- Ljudi istražuju načine realizacije ljubavi (kohabitacija, brak, razvod...)
- U svakoj vezi treba nalaziti načine njena uređivanja
- „Ljubav postaje prazna stranica koju ljubavnici trebaju ispuniti.”
- Pregovaranje, usuglašavanje i usklađivanje veze

- Bitka spolova je središnja drama suvremenosti - dokazi: bračni savjetnici, stopa razvoda ...
- Sve je teže pronaći i zadržati ljubav
- **Individualizacija** otežava uspostavu sklada u vezama
- Sukobi u vezama su posljedica:
  - A) sve širih mogućnosti izbora
  - B) nedefiniranih rodni uloga
  - C) oba su partnera okrenuta karijeri (dvije poslovne biografije)
  - D) posao u kapitalizmu je zahtjevan (natjecanje i mobilnost)
- Jedan partner treba žrtvovati karijeru za obitelj – što rađa nezadovoljstvo
- **Normalni ljubavni kaos** = sve više čeznemo za ljubavlju, ali je sve teže ostvarujemo

Socijalizacija

Klasične teorije socijalizacije

- Do 1970-tih djetinjstvo je u sjeni roditeljstva
- Dijete je promatrano isključivo iz pozicije teorije socijalizacije – dijete je biće u nastajanju (*becoming*, a ne *being*)
- Dijete se smatra pasivnim društvenim akterom

Ishodi socijalizacije:

- Pojedinač postaje društveno biće
- Pojedinač internalizira norme– usvajanje i prihvaćanje normi kao osobnih (unutarnjih) načela ponašanja (npr. gadjljivost prema nekoj vrsti hrane; odnos prema drugom spolu; ponašanje na sprovodu...)
- Oblikuje se pojam o sebi – osobni identitet
- Oblikuje se ličnost
- U okviru nekog društva socijalizacija omogućuje kontinuitet kulture (generacijski prijenos, npr. religijski obredi)

Neki tipovi socijalizacije:

PRIMARNA SOCIJALIZACIJA

- U najranijem djetinjstvu, najčešće u obitelji (oponašanje, učenje po modelu, učenje uloga)
*npr. primarno učenje rodničkih uloga: različita muška i ženska odjeća, različite igračke, upozoravanje dječaka da „ne cmizdri kao curica”...
- Internalizacija temeljnih normi
- Ključna za razvoj ličnosti

OBRNUTA SOCIJALIZACIJA

- - od mlađih ka starijima (npr. korištenje mobitela i računala)

RESOCIJALIZACIJA

- Ponovno učenje sasvim novih uloga (popravni dom, zatvor...)

Agensi socijalizacije (institucije socijalizacije; socijalizacijski konteksti):

1. Obitelj – primarna socijalizacija
2. Obrazovni sustav – učenje općih normi
3. Vršnjačke grupe – neformalna socijalizacija
4. Mediji – modeli (uzori) ponašanja; potrošačka socijalizacija

Klasični teorijski pristupi

Funkcionalizam

- Talccot Parsons - socijalizacija djece ključna je za funkcioniranje društva
- Djeca usvajaju norme (zajednički društveni red) i svjetonazor (osnova vrijednosnog konsenzusa)
- Nesocijalizirano dijete u obitelji usvaja prikladne društvene norme i vrijednosti

Kritika:

- Djeca su shvaćena kao pasivna i povodljiva (još nisu ljudi), potpuno različita od odraslih
- Determinizam – djece nisu akteri u procesu socijalizacije (nemaju autonomiju u djelovanju)

Konfliktni pristup

- Postoje nepomirljive razlike u interesima i moći pojedinih skupina (bogat i siromašni, vladajući i podčinjeni, ugledni i neugledni) - sukob
- Kroz proces socijalizacije privilegirana skupina nastoji ublažiti sukob
- Proces obrazovanja je proces prenošenja partikularnih interesa privilegiranih koji su prikazani kao opći interes - obrazovni sustav reproducira nejednakost
- Pierre Bourdieu – Francuska i Alžir, druga polovica 20. stoljeća; socijalizacija – razvoj habitusa (ekonomski, kulturni i socijalni kapital) → obrazovni sustav protežira one s pravim kapitalom
- Basil Bernstein – Velika Britanija, 70-te 20. st.; društvene klase koriste različiti tip vokabulara u socijalizaciji; srednja klasa ima otvoreni kod koji više odgovara obrazovnom sustavu
- Feminizam – kritika socijalizacije u obitelji

Simbolički interakcionizam

CHARLES H. COOLEY (američki sociolog) – ja u ogledalu

- Jastvo (osobni identitet) se razvija u interakciji s drugima
- Započinje u obitelji, nastavlja se u vršnjačkim grupama:

1) zamišljamo kako naše akcije izgledaju drugim ljudima

2) zamišljamo kako drugi ocjenjuju naše akcije

3) sami ocjenjujemo vlastite akcije na temelju pretpostavljene procjene drugih

- Uživljavajući se u položaj drugih mogu gledati i sebe
- Osobni identitet je proizvod interakcije
- Slika sebe iz djetinjstva ostaje i kasnije stabilna
- Ono što vjerujemo da jest je važnije od onoga što jest

GEORGE H. MEAD (američki sociolog): mind, self and society (um, osoba i društvo)

- Jastvo je naučeno u djetinjstvu u procesu socijalizacije

1. Stadij imitacije – faza preuzimanja uloga, djeca počinju imitirati odrasle bez razumijevanja

2. Stadij igranja – djeca igraju tuđe uloge, ponašaju se na način kako zamišljaju da bi činili drugi ljudi

*npr. igranje mame i tate pomaže zamišljanju (viđenju) svijeta iz roditeljske pozicije

- Djeca tako postaju svjesna razlike između sebe i uloge koju igraju i razvijaju ideju jastva

3. Stadij igre – kompleksnije igre, djeca sebe vide iz pozicije drugih sudionika, treba predviđati akcije drugih na temelju usvojenih društvenih pravila

*npr. igranje kolektivnih igara (graničari, nogomet...)

- Time se osvještuje vlastita uloga u kolektivu (grupi)
- Promatranje sebe iz pozicije značajnog (generaliziranog) drugog = oni koji su za nas značajni

*npr. roditelji, odgajatelji, učitelji, prijatelji...

- Stalno propitivanje što drugi misle i očekuju od mene
- Samo samosvjesni pojedinac može surađivati s drugima u grupi - na taj način zajednica kontrolira ponašanje svojih članova

Suvremeni teorijski pristupi - sociologija djetinjstva

Nova paradigma – Alan Prout i Allison James (1990.)

Ključna obilježja paradigme

1. Djetinjstvo je društveni konstrukt. Ono predstavlja interpretativni okvir za kontekstualiziranje prvih godina ljudskog života. Djetinjstvo nije samo biološka nezrelost, odnosno nije prirodno ni univerzalno svojstvo ljudskih grupa – djetinjstvo je specifična strukturna i kulturna komponentna mnogih društava
2. Djetinjstvo je posebna varijabla u društvenoj analizi poput klase, etniciteta ili roda. Kros-kulturne analize pokazuju raznolikost djetinjstava (višestruka djetinjstva)
3. Dječji društveni odnosi i kulture vrijedni su proučavanja po svom vlastitom pravu, neovisno o perspektivi i interesu odraslih (*dječja perspektiva)
4. Djeca jesu i treba ih promatrati kao aktivne u konstruiranju i određivanju svog vlastitog društvenog života, života ljudi oko njih i društva u kojem žive
5. Kvalitativna metodologija daleko je korisnija u istraživanju s djecom od kvantitativne metodologije (ankete ili eksperimenta) jer omogućuje djeci direktnije izražavanje i sudjelovanje (*participativna istraživanja)

Paradoksi suvremenog djetinjstva (Jens Qvortrup, 1995.)

1. Odrasli žele i vole djecu, ali ih rađaju sve manje, dok im društvo osigurava sve manje vremena i prostora.
2. Odrasli uvjeravaju da je dobro da djeca i roditelji budu zajedno, ali u svakodnevnom životu sve više žive odvojeno.
3. Odrasli visoko vrednuju spontanost djece, ali je dječji život sve organiziraniji.
4. Odrasli izjavljuju da djeci treba dati prioritet, ali se većina ekonomskih i političkih odluka donosi tako da se djeca nemaju u vidu.
5. Većina odraslih misli da je najbolje da roditelji preuzmu glavnu odgovornost za djecu, ali strukturalno nestaju okolnosti u kojima roditelji mogu preuzeti tu odluku.
6. Odrasli su suglasni da djeci treba pružiti najbolju polaznu točku za život, ali djeca odrastaju u sve siromašnijim dijelovima društva.
7. Odrasli se slažu da djecu treba odgajati u slobodi i demokraciji, ali se društvo brine o njima u vidu kontrole, discipline i upravljanja.
8. Odrasli uglavnom smatraju školu važnom za društvo, ali ne priznaju vrijednost dječjeg doprinosa dolaženju do spoznaje.
9. Djetinjstvo je dragocjeno za društvo u materijalnom smislu – ali ne za roditelje; usprkos tome, društvo prepušta masu troškova roditeljima i djeci.

Rod i feminističke teorije obitelji

Razlika između spola i roda

- **Simone de Beauvoir** je u knjizi „Drugi spol“ (u poglavlju Djetinjstvo) iz 1949. konstatirala: „Ženom se ne rađa. Ženom se postaje.“
- Ovime je istaknula da ženskost nije određena isključivo biološkim spolom, nego je društveno i kulturno **konstruirana**
- Prvo službeno razlikovanje spola i roda kao dviju odvojenih kategorija, uveo je američki psihijatar **Robert Stoller (1968.)**:

Spol: muškarac i žena

-(najčešće) vidljive anatomske i fiziološke razlike, razlike u odijevanju

Rod: muški i ženski

-Psihološke, društvene i kulturne razlike, uče se socijalizacijom

- Društvo od pojedinca očekuje ponašanje primjereno njegovom rodu

Kakav je odnos spola i roda? **Dva su teorijska pristupa:**

1) rodne razlike su **biološki determinirane** (urođene i sveprisutne)

2) rodne razlike su **društvena konstrukcija** - sociokulturne posljedice različitosti među spolovima pokazuju se u socijalnim odnosima, u obitelji i u institucijama

Rodne razlike su urođene

1. Razlike su posljedica hormona

- Žene proizvode veće količine estrogena, muškarci testosterona
- Hormoni utječu na ponašanje, karakter i emocionalna stanja
- Viša razina testosterona vodi u agresivnije ponašanje

2. Razlike su posljedica razlika u mozgu

- lateralizacija mozga
- Lijeva moždana hemisfera jača u djevojčica – snažnija verbalna sposobnost
- Desna u dječaka – bolji u prostornim i matematičkim zadacima

3. Sociobiologija

- Utjecaj Darwinove teorije evolucije i teorije prirodnog odabira
- Bitne postavke:

A) ponašanje ljudi evoluirala

B) ponašanje određuju genetske upute, po principu maksimalizacije šanse prenošenja gena na pokoljenja

- Spolovi koriste različite strategije
- Muškarci – nastoje oploditi što više žena, imati maksimalan broj potomaka sa svojim genima
- Žene – traže kvalitetnog partnera, jer je tada veća vjerojatnost da će potomak preživjeti
- To vodi različitom ponašanju i zauzimanju različitih rodni uloga
- Žene su spremnije posvetiti se odgoju djece, biti kućanice i udati se za muškarca višeg statusa
- Muškarci se natječu, a agresivniji su i uspješniji – iz toga slijedi dominacija muškaraca i ratovi
- Muškarci su skloniji promiskuitetu

Kritika sociobiologije:

- Veza gena i ponašanja nije utvrđena
- Kulturocentričnost – poopćavanje bjelačkih obrazaca
- Ne bi li za muškarca bilo bolje da ostane kući (a ne da ode u lov) i čuva djecu
- Što je s homoseksualnošću i celibatom?

4. Funkcionalisti: biologija i spolna podjela rada

- Različite rodne uloge posljedica su fizičkih razlika između spolova
- **G.P. Murdock** – rodne uloge se javljaju zbog praktičnosti u organizaciji društvenog života
- U 224 društva postoje rodne uloge (fizička snaga: muškarci – lov, gradnja; žene – djeca i dojenje, poslovi uz dom)
- Kritika **Ann Oakley**: Murdockov pristup je muškocentričan, podjela nije univerzalna

Npr. Pigmeji nemaju jasnu podjelu; u Tasmaniji žene zadužene za lov i ribolov; žene vojnkinje (Izrael), rudari (Kina), pirotehničari (J. Koreja)

Talcott Parsons – uloga žene u izoliranoj modernoj obitelji

1. Socijalizacija djece – majka ima bliskiji i snažniji odnos s djecom
2. Stabilizacija odraslih osoba – obitelj je institucija koja pruža podršku

- Ekspresivno žensko daje sigurnost, toplinu i emocionalnu potporu
- Kritika **Ann Oakley**: Parsons opravdava kućno tlačenje žena

1) rodne uloge su kulturno određene

2) majčinska uloga je kulturna konstrukcija

Rodne uloge su društveno konstruirane

- Društvo (kultura) muškarcima i ženama pripisuje društvene uloge i usmjerava njihova ponašanja
- Pravila u vrijednosnom sustavu određuju stereotipe - npr. „muški“ i „ženski“ poslovi
- Ljudi (djeca) uče ponašanje koje se očekuje od muškaraca i žena u njihovom društvu
- Rodne su uloge različite u različitim društvima
- **Rodna socijalizacija** - proces usvajanja rodnih karakteristika koje društvo očekuje od „muških“ i „ženskih“ pojedinaca, oblikuje ponašanje dječaka i djevojčica od najranijeg doba
- U svakidašnjoj interakciji pretpostavljamo poklapanje bioloških činjenica i spola, odnosno preklapanje spola i roda - što je s interseksualnim, transrodnim ili nebinarnim osobama?
- U nekim kulturama postoji (ili je postojao) tzv. treći rod, npr. Indija - berdache („muškarci“ koji se odijevaju i ponašaju kao žene); Južna Koreja - vračevi; virdžine na Balkanu
- Rod je važna kategorija u oblikovanju identiteta i ponašanju osobe
- Određuje kako osoba vidi sebe i kako vidi druge oko sebe
- Socijalna interakcija zahtjeva kategorizaciju spola - ljudi se ponašaju **kao da je** rod pouzdan izvor informacija o osobi
- Djeca primjenjuju rodne stereotipe koje su usvojili iz svog kulturnog okruženja i koriste se rodom kako bi organizirali informacije o ljudima i stvarima
- **Roditelji (obitelj)** su važan agens rodne socijalizacije
  - Roditelji se prije rođenja češće nadaju sinu nego kćeri
  - Rodno usmjereno bojanje dječje sobe, kupovina odjeće i igračaka
  - Rod novorođenčeta određuje njegov smjer života (npr. usmjeravanje ka „primjerenim“ igrama)
  - Različiti načini odnosa roditelja prema djeci: nježnije prema kćerima, a grublje prema sinovima
- Važan agens rodne socijalizacije su **vršnjačke interakcije**
  - Dječje igre su često spolno segregirane
  - Razdvojenošću se uči što znači biti muško ili žensko
  - Djevojčice: manje grupe, bliska i intimnija prijateljstva
  - Dječaci: veće grupe s grubljim aktivnostima
  - Vršnjačko „kaznjavanje“ dječaka koji se uključuju u ponašanja i aktivnosti namijenjene djevojčicama
- **Mediji** (televizija, kompjuterske igrice, knjige, časopisi...) kao agensi rodne socijalizacije
  - Dječje knjige (udžbenici) često prikazuju rodne uloge na tradicionalan način

- Istraživanja: djeca koja prate rodno stereotipne sadržaje u medijima češće imaju stereotipne poglede na rod, to utječe na njihov odabir igračaka, na njihove težnje ka određenoj karijeri (kad odrastem biti ću...) kao i na njihovo samopouzdanje

Feminističke teorije o obitelji

- Feminističke teorije - teorije koje se najviše bave istraživanjem obitelji
- Kritički o instituciji obitelji – naročito o njenom štetnom utjecaju na žene
- Rodna nejednakost kao važan (negdje i najvažniji) oblik društvene nejednakosti
- Vrlo različiti feministički pristupi

Marksističko-feministički pristup

Najstarija društva :

- Komunistička = zajedničko vlasništvo, rodno egalitarna
- Pojavom viška proizvoda pojavljuje se rodna nejednakost
- Izvori eksploatacije žena su društveni
- Ne profitiraju muškarci nego kapitalisti
- Uz kućanske poslove i odgoj djece žene iskorištavaju i na plaćenim poslovima
- Obitelj → oblik učvršćivanja privatnog vlasništva i kontrole nad ženama

1. Obitelj jeftino proizvodi radnu snagu

- Ženin rad nije plaćen, radnici moraju biti poslušni na poslu, održava radnu snagu u dobrom stanju
- Žena ima ulogu tješiteljice, žena je “dežurni krivac” - sigurnosni ventil radnih frustracija, rasterećenje koje ne ugrožava sustav

2. Obitelj reproducira vladajuće stavove

- Obitelj proizvodi autoritarne ličnosti i potiče konformizam
- Djeca bez pogovora prihvaćaju svoje mjesto u društvu

Radikalne feminističke perspektive

- U patrijarhalnom društvu muškarci iskorištavaju žene
- Potlačenost žena je univerzalni (sveprisutni) i osnovni oblik dominacije u društvu kroz čitavu povijest ljudske civilizacije, ne samo u kapitalizmu
- Obitelj je vrlo važna institucija za održavanje dominacije
- Žene rade neplaćene poslove (odgoj djece i kućanski poslovi)

- Žene nemaju pristup moći
- Žene su oduvijek potlačene

CHRISTINE DELPHY I DIANA LEONARD

- Muškarci iskorištavaju materijalno neravnopravne žene

1. Obitelj kao ekonomski sustav

- Muškarci iskorištavaju rad ukućana, donosi ključne odluke i kontrolira imovinu, žena obavlja kućanske poslove

2. Kućanski poslovi

- Većinu kućanskih poslova obavljaju žene
- Žene obavljaju 57 neplaćenih usluga u kućanstvu
- Oženjeni muškarci rade 2x manje nego samci
- Radikalne feminističke perspektive

3. Potpora muževima

- Muževa karijera je važnija - žena se brine za muževo emocionalno i seksualno zadovoljstvo

4. Potrošnja

- Žene više pridonose, a manje troše
- Muškarci odlučuju, npr. tko će što kupiti (muškarci dobivaju veće porcije i najbolje komade hrane)
- Na obrazovanje sinova se troši više nego na kćeri

Zaključak

- Obitelj je patrijarhalna i hijerarhijska institucija u kojoj muškarci iskorištavaju žene koje su materijalno neravnopravne - Delphy i Leonard ne nalaze rješenje
- Kritika: je li svaka obitelj takva?

Građansko-liberalni pristup

- Naziva se i „feminizam srednje struje“
- Nastoji postići promjene kroz postojeće političke i društvene strukture
- Često kritiziran od strane drugih pristupa da održava društveni status quo i ne postiže stvarne promjene
- Primjer liberalnih feminističkih inicijativa su ženske kvote na izbornim listama za parlament
- Ovaj pristup je najviše prisutan u javnoj sferi i kada ljudi komentiraju feminizam zapravo komentiraju liberalni feminizam

SYLVIA WALBY

- Patrijarhat se mijenja kroz povijest, postaje slabiji – transformira se iz **privatnog u javni**

Patrijarhat prisutan u **6 struktura:**

1. Zaposlenje (poslovi i plaće) – ključno;

- Zakonski jednaki, ali ne i u praksi

2. Odnosi u kućanstvu – bolji položaj, ali još uvijek eksploatirane

3. Kultura – različiti obrasci ponašanja, znak ženskosti je seksualna privlačnost koja postaje neprikrivena (pornografija)

4. Seksualnosti – prije ograničena na brak, danas liberalnije (kontracepcija, razvod); ipak dvostruki standard ("frajer" i "drolja")

5. Obiteljsko nasilje – od seksualnog uznemiravanja do silovanja, danas su žene zaštićenije

6. Država – (usprkos promjenama) je još uvijek patrijarhalna, žene su slabije zaštićene

- U XIX. st. Privatni patrijarhat: individualna kontrola u domu
- U XX. st. Javni patrijarhat: žene su manje doma iskorištavane, ulaze u javno područje, ali su tu podređene

Transformacija obitelji i modernizacijski procesi na Balkanu

Vera St. Ehrlich: Jugoslavenska porodica u transformaciji (Zagreb: Liber, 1971.)

O autorici:

- Vera Stein Ehrlich, hrvatska sociologinja i socijalna antropologinja
- Završila je studije pedagogije i psihologije u Zagrebu, Beču i Berlinu
- Bila je aktivna u Narodno-oslobodilačkom pokretu za vrijeme Drugog svjetskog rata, nakon rata radila je s izbjeglicama u sklopu Ujedinjenih naroda i predavala na sveučilištima u SAD-u i Zagrebu
- Svojim radom podržavala je feministički pokret

Knjige:

- Kolektivni rad u školi, Metoda Montessori, Individualna psihologija, Današnje dijete – problemi suvremenog odgoja, Jugoslavenska porodica u transformaciji, U društvu s čovjekom – tragom njegovih kulturnih i socijalnih tekovina

O djelu “Jugoslavenska porodica u transformaciji“:

- Istraživanje provedeno u razdoblju **od 1937. do 1941. na području tadašnje kraljevine Jugoslavije**
- Radi se o studiji u **300 sela**
- Anketiranje su proveli **učitelji** koji su radili u tim selima
- Studija je objavljena prvi put tek 1964. jer je započeo rat te je autorica prebjegla preko Italije u SAD (noseći sa sobom ogromni kovčeg sa svim podacima, statistikama, tablicama)
- Interesantno je da je istovremeno knjiga objavljena i na engleskom jeziku (izdavač je bilo američki Princeton)
- Ovo je prva i zadnja temeljita i sustavna **sociološka studija obitelji u Hrvatskoj** (kasnije su istraživane vrijednosti, seoski običaji i slično, ali ne obitelj)
- Istraživanje sustavno opisuje **raspad i transformaciju predmoderne patrijarhalne obitelji pod utjecajem nadiruće novčane ekonomije** (kapitalizma)
- Autorica je istraživala **7 historijskih područja** koje je razlikovala s obzirom na „**starost**“:
  - **Starinska ili patrijarhalna područja** – porodični odnosi su staloženi na tradicionalnoj osnovi, držanje ljudi je za svaku priliku točno određeno i dotična pravila ljudi smatraju vječnim zakonima (autorica napominje da staro ili patrijarhalno ne znači zaostalo u negativnom smislu, nego naprosto još uvijek stara kultura i ekonomija)
  - **Novovjeka ili moderna područja** – patrijarhalni život je pod utjecajem ekonomskih i političkih promjena rastrojen

A) često se to događalo u burnom tempu i porodični život izbačen iz ravnoteže; **individualne sklonosti** i stremljenja postaju za ljude nadasve važna, a uslijed toga množe se sukobi s drugim članovima porodice – ova moderna područja autorica je nazvala **područjima „burne preformacije”**

B) u drugim modernim područjima ekonomske promjene odvijale su se postepeno; ti krajevi leže na velikim prometnim putevima, naročito na obali Jadrana, pa su razmjerno rano dospjeli pod utjecaj zapadnjačke ekonomije i administracije; ljudi su se prilagođavali prilikama bez smetnji u ravnoteži (bez sukoba); **porodični život je staložen kao i u patrijarhalnoj sredini**; autorica ih je nazvala **područjima „s kontinuiranim razvitkom”** ili **„u novoj ravnoteži”**

- Autorica je zaključila da je „starost” područja povezana s datumom **emancipacije od turske vlasti** – krajevi koji su bili pod turskom vlašću do 1912. bili su „starinski” od onih koji su bili pod turskom vlašću do 17. stoljeća

Sedam historijskih područja od starinskih prema modernima:

1. Makedonija muslimanska – albanska muslimanska sela u Makedoniji, Sandžaku i susjednim krajevima; sela sačuvala jače starinske osobine
  2. Makedonija kršćanska – Makedonija, Sandžak, Kosovo, Metohija; slavna prošlost jača konzervativnu notu
  3. Bosna muslimanska – muslimanska sela u Bosni i Hercegovini; zapadnjački utjecaj Austrije polagano je rastočio patrijarhalni život, ali manje nego kod kršćana
  4. Bosna kršćanska – pravoslavna i katolička sela u Bosni i Hercegovini
  5. Srbija – sela u Srbiji u granicama od prije 1912.; oslobađanje od turskog suvereniteta postepeno od početka 19. stoljeća, seljaci se razmjerno rano prilagođavaju novim ekonomskim utjecajima
  6. Hrvatska – veći dio nije nikada bio pod turskom dominacijom, manji dio do 17. stoljeća; austrougarska uprava prouzrokovala rano raspadanje patrijarhalnog režima
    - a) jugozapadna Hrvatska (Lika, Kordun, Dalmatinska zagora, Gorski kotar); najkonzervativniji kraj Hrvatske
    - b) srednja Hrvatska (područje Zagreba, Bjelovara, Varaždina)
    - c) Slavonija – kao žitorodno područje najranije prilagođena novčanom gospodarstvu
  7. Primorje – sela ne dalje od 5 kilometara udaljena od mora (Gornje primorje i Dalmacija); dugotrajni austrougarski i mletački utjecaji; najranije uključeno u novčano gospodarstvo
- Jugoslavija je prema podacima UN-a iz 1931., imala 14 milijuna stanovnika, od toga je 83% ljudi živjelo na selu (najveći postotak seljaka u Europi)

Tijek promjena u obitelji s obzirom na društvene promjene

- Analizirajući odnose između članova obitelji po regijama, Ehrlich primijetila je da promjene u njihovim odnosima karakterizira **polukružna krivulja ili spirala**

- **Držanje ljudi redovno pada s visine stabilne norme (starinska patrijarhalna područja) u dubinu kaosa i borbe (moderna područja burne preformacije), da bi se na drugoj razini diglo opet na nivo stabilnije ravnoteže (moderna područja s kontinuiranim razvitkom)**
- U pravilu su stabilniji patrijarhalni odnosi članova obitelji u Makedoniji i muslimanskoj BiH, zatim su nestabilniji u kršćanskoj BiH, Srbiji i Hrvatskoj te su opet na kraju stabilniji u Primorju
- Ovo se očituje na razini svih odnosa u obitelji, a u nastavku je primjer odnosa sinova prema ocu

Odnos sinova prema ocu

- **Pozicija oca-starješine** (njegovog autoriteta) ključ je za razumijevanje patrijarhalnog sistema - porodična hijerarhija izgrađena je prema spolu i starosti
- **Očuvanost patrijarhalnog reda** najviše se vidi prema odnosu sinova prema ocu – ako pokazuju poštovanje prema ocu i domaćinu, patrijarhalni red je postojan; ako se taj red pokoleba, sinovi su prvi koji otkazuju poslušnost ocu (žena, kćeri i manja djeca su fizički slabiji i ekonomski ovisni)
- Držanje odraslih sinova prema ocu dijeli se u **tri kategorije**
  1. Sela u kojima se u obiteljima pokazuje **strahopoštovanje ili poštovanje prema ocu**, gdje je uljudnost obavezna i u praksi provedena (**patrijarhalna sela**)

„Autoritet oca pre rata bio je neprikosnoven. Mlađi sin, makar i oženjen, nije smeo u njegovom prisustvu da sedi ili što bez pitanja govori. I oženjen sin ne sme pred ocem da puši i da pije – to i danas vredi. Sa svojom ženom ne sme mnogo da govori pred njim.“

Makedonija, srez gornjopološki

2. Sela u kojima **ima mnogo dobrog postupka bez respekta i naročite distance prema ocu**. Odnos između oca i sina je egalitaran, ali indiferentan. Do ovoga dolazi po završetku procesa dijeljenja zadruga ili uslijed postepenog prilagođavanja novčanom gospodarstvu.

„Ovdje su odnosi dobri, i sve teče u redu. Nitko naročito ne naglašuje svoj autoritet da bi došao u konflikt s drugima, jedino svi znaju da moraju raditi, a želja za zaradom je velika. Muškarci u jednoj porodici obično ne rade svi jedan posao (težački) da bi jedan morao upravljati, obično rade kao radnici u pilanama ili su u Americi, tako da uopće ne dolazi do razvitka autoriteta roditelja i poslušnosti djece. Kao pravilo je bilo do sada da se dijete iznad 14-15 godina nastoji otpremiti u Ameriku, a ono to i samo želi i već tu nastaje njegov samostalni život, a on to već uviđa i od 13 godina jer vidi malo starije drugove kako su samostalni i zna da će i on biti tako za koju godinu, pa na račun toga već uzima tako reći foršus samostalnosti.“

Gornje primorje, kotar Novi

3. Sela u kojima ima **mного teških sporova i sukoba između sinova i oca**, gdje je postupak prema ocu izrazito loš, gdje ima napadaja, zadirkivanja i izrugivanja sinova ocu ili bar neprijaznosti i velike nepažnje. Takvo držanje nastaje u **fazi preformiranja ekonomije** i prelaska na novčano-tržišno gospodarstvo, kad individualističke težnje dobivaju maha i mlađi traže diobu zadruga.

„Malo koji sin poštuje reč oca, nego dapače vrlo često dolazi do sukoba između oca i sina koji se zna izvrći u međusobnu tučnjavu. Kad otac usled starosti oslabi, sin se obično osvećuje za stare očeve

napade. Sin zna ići tako daleko da će ga tući, da će ga fizičkom mukom prisiliti na ono što sin hoće. Naročito ga prisiljava da učini onako sin hoće u pogledu prepisa i delidbe zemljišta."

Hrvatska, Kordun, kotar Slunj

Drugi odnosi u obitelji

- Sličnu spiralnu krivulju kao između oca i sinova imaju svekrve i snahe
- Majka je u svim područjima u dobrim odnosima s djecom jer nigdje nema autoritet
- Odnosi između braće i sestara srdačniji su u starinskim područjima
- Što se tiče predbračnih odnosa, u patrijarhalnoj fazi sloboda djevojaka je jako ograničena, ali one zato uživaju punu zaštitu; u razdoblju burnog previranja individualna sloboda djevojaka je mnogo veća, ali su one izložene mnogim opasnostima; u fazi nove ravnoteže djevojke uživaju i veće slobode i više zaštite nego u fazi preformacije (u Primorju se toleriraju predbračni odnosi zaručnika)
- Izvanbračne djece najviše je u područjima burne preformacije
- Autoritet muža nad ženom popušta s modernizacijom, ali dok u patrijarhalnoj fazi i fazi nove ravnoteže muševci rijetko ili nikako ne tuku žene, u fazi burne preformacije tuku ih dosta često
- Pobačaji su u patrijarhalnim područjima i područjima nove ravnoteže rijetki ili ih nema, dok su u područjima preformacije učestali
- Prevencija trudnoće prisutnija je u modernijim područjima
- U Slavoniji u tom periodu ima više pobačaja nego u ijednom drugom jugoslavenskom kraju – „bijela kuga”, sistem jedno ili dvoje djece, bila je razlog da su čitavi krajevi opustjeli (ovime se htjelo ograničiti dijeljenje zemlje među nasljednicima)
- U područjima burne preformacije seljaci se često opijaju (u Primorju ljudi puno piju vino, ali ne radi se o opijanju), a opijanje često potiče agresiju – ili muškarci potežu noževne jedni na druge ili zlostavljaju žene
- Rašireni alkoholizam je indikator porasti socio-ekonomskog pritiska (porasti opasnosti i nesigurnosti) u nekom kraju

Život u zadrugi

- Zadruga organizacija postoji na čitavom slavenskom jugu (uključujući Bugarsku)
- **Do početka 20. stoljeća zadrugi život je bio norma, a inokosno gospodarstvo (nuklearna obitelj) iznimka**
- „obični” ljudi više su koristili izraz „kuća” ili „velika kuća”
- Glavni je princip zadruga da njeni **muški članovi ne napuštaju zajednicu**, dok kćeri kod udaje postaju članovima muževne zadruga i gube prava u očevoj zadrugi
- Svaki član zadruga ima određeni rang koji se ravna po spolu, starosti i redoslijedu po kojem su snahe bile dovedene

- Najviši rang u hijerarhiji ima **starješina ili domaćin** – premda ga u nekim krajevima bezuvjetno slušaju i ukazuju mu kraljevske počasti, on nigdje nije apsolutni gospodar porodice i imetka, nego ima više ulogu povjerenika članova zadruge
- Od domaćina se očekuje izvjesna strogost i održavanje discipline, ali nipošto samovoljno držanje ili nasilni postupci
- Domaćin ima mnogo manje ovlasti nego otac male seljačke obitelji koji je po pravu samovlasnik upisan u gruntovnici
- **Privatnog vlasništva**, osim odijela i malih predmeta, **u zadrugi nema** (*prisjetite se Weberovog komunizma kućanstva!)
- Kad se u kasnijoj fazi privatni sektor proširuje – **mirazom** koji donose snahe – zadruge se raspadaju ubrzanom tempom (miraz se pojavljuje s uvođenjem novčanog gospodarstva)
- Miraz je oprečan zadružnom principu zato što jača individualne ekonomske interese i budi želju za potpunom neovisnošću

Tipovi razvitka: patrijarhalni režim

1. Sve djevojke se udaju. Starijih djevojaka nema ili samo iznimno.
2. Ograničavanja poroda pobačajima nema ili samo u iznimnim slučajevima.
3. Držanje sina prema ocu je puno poštovanja ili bar uljudno. Teških sukoba između oca i sina nema.
4. Brat zapovijeda i starijoj sestri.
5. Mladići žive apstinentno, predbračne odnose imaju samo u iznimnim slučajevima.

Prevladava u tadašnjoj Makedoniji i Bosni i Hercegovini.

Tipovi razvitka: „burna preformacija“

1. Ograničenje poroda pobačajem uobičajen je.
2. Držanje je sinova prema ocu bez poštovanja, konflikti između njih su česti.
3. Između roditelja i sinova ima mnogo sporova zbog izbora mlade.
4. Ima mnogo nevjere udanih žena.
5. Bračna nevjera muževa je u porastu.

Prevladava u tadašnjoj Srbiji i Hrvatskoj.

Tipovi razvitka: „nova stabilizacija“

1. Zadruga nema. Oženjeni sinovi žive odvojeno, ili s roditeljima bez zadružnog reda.
2. Muškarci se žene razmjerno kasno, obično nakon odsluženog vojnog roka.
3. Ima mnogo neudanih starijih djevojaka.
4. Mnogi mladići imaju predbračne odnose.

5. Udane su žene redovito vjerne mužu.

Prevladava u tadašnjem Primorju.

Uvod u sociologiju obrazovanja

1. PREDMODERNA (PREDINDUSTRIJSKA) DRUŠTVA

- Obrazovanje sastavni dio drugih aktivnosti zajednice
- Učenje se odvija sudjelovanjem u životu grupe
- Učenje kroz neformalno prenošenja znanja i vještina
- Učenje kroz oponašanje odraslih
- Poučavanje je privilegija elite – individualni učitelji (tutori) – personalni odnosi

2. MODERNA (INDUSTRIJSKA) DRUŠTVA (OD XIX. ST.)

- Obavezno školovanje za sve (osnovno obrazovanje)
- Država se brine za obavezno obrazovanje (osigurava sredstva, određuje programe)
- Razvoj formalnih institucija (škole)
- Birokratizacija obrazovanja - raspodjela funkcija i autoriteta
- Standardizacija obrazovanja (45' školski sat, nastavni programi), rutinizacija, disciplina

GLAVNE TEME U SOCIOLOGIJI OBRAZOVANJA (Gewirtz i Cribb, 2012.):

1. DRUŠTVENA REPRODUKCIJA

- Od samog početka glavna tema sociologije obrazovanja – sociolozi obrazovanja preokupirani **obrazovnim nejednakostima**
- Pojam društvene reprodukcije označava sve mehanizme, procese i praksu koji tokom vremena podržavaju i iznova stvaraju mnogobrojne društvene hijerarhije, podjele i odnose bogatstva, moći i utjecaja
- Radikalne ljevičarske teorije društvene reprodukcije koje su prevladavale 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća zastupale su tezu da je školovanje bitno sredstvo kapitalizma koje služi interesima vladajuće klase
- Novije teorije odbacuju univerzalizam i determinizam ranijih teorija i posebnu pažnju posvećuju analizi načina na koje procesi društvene reprodukcije u različito vreme i na različitim mjestima različito djeluju na različite korisnike – ti korisnici su definirani ne samo u odnosu na klasnu podjelu nego i u odnosu na širi opseg okosnica društvene diferencijacije koje se međusobno ukrštaju i vezane su za klasu, rasu, rod, seksualnost i (ne)sposobnost

2. ZNANJE I KURIKULUM

- Tumačenja kurikuluma (a) postaju sve osjetljivija na složene procese proizvodnje znanja i njegovog utjecaja i (b) u sve većoj mjeri omogućavaju holističko razumijevanje načina na koji

kurikulum treba biti konstruiran – to jest razumijevanje koje uzima u obzir političke, socijalne i kognitivne „interese”, kao i tenzije između njih

- Tri su glavna pristupa odnosu politike i kurikuluma u sociologiji obrazovanja: **kritička teorija, poststrukturalizam i socijalni realizam**
- Kritička teorija - školsko znanje shvaćeno je kao **ideološki proizvod** koji doprinosi reprodukciji nejednakosti u društvu (koncentriranih oko društvenih okosnica klase, rase i roda) i istovremeno prikriva vlastitu ulogu u procesima društvene reprodukcije maskirajući se kao neutralan i univerzalan
- Poststrukturalizam – znanje i kurikulum su društvena konstrukcija i **ne postoje univerzalno znanje i istina** - postoji samo mnoštvo stvarnosti, mnoštvo istina koje se proizvode putem diskursa i odražavaju različita stanovišta i interese od kojih se konstruira znanje
- Socijalni realizam – iako znanje jest povezano s društvenim i političkim interesima, ipak **postoji objektivno znanje** utemeljeno u kodeksima, tradicijama i raspravama intelektualnih oblasti, odnosno, može se reći da je neko znanje objektivno jer nadilazi neposredne uvjete svoje proizvodnje
- Kad presuđujemo između suprotstavljenih analiza znanja i kurikuluma, moramo donijeti političke ili etičke sudove, kao i empirijske

3. IDENTITET

- Mnogi pojedinci aktivno biraju i potvrđuju svoje identitete, ali ti su **izbori ograničeni diskursima koji su im dostupni**
- Nekima su ti izbori ograničeniji nego drugima jer se procesi konstrukcije identiteta odvijaju u okviru mreža moći i različite dostupnosti ekonomskih, društvenih i kulturnih resursa
- Identiteti nisu ni nepromjenjivi ni jednodimenzionalni - oni su **fluidni, uvjetovani, višestruki i hibridni**
- Kad aktivno konstruiramo identitet, oslanjamo se na niz predstavljanja, a način na koji ta predstavljanja kombiniramo različit je u različitim kontekstima i u različito vrijeme
- U obrazovanju možemo razlikovati **tri ključne strategije** (3R) koje sprječavaju isključivanje učenika (djece) na temelju njihovih identiteta: reprezentativna pedagogija (vizualno i tekstualno predstavljeni ljudi u kurikulumu su kulturno različiti), relevantna pedagogija (u nastavi se koriste primjeri koji odražavaju svakodnevni život učenika i ono što njih trenutno najviše zanima) i responzivna pedagogija (nastavnici počinju od korištenja svakodnevnog jezika, kulture i prakse učenika kao sredstva za poticanje učenja i uvođenja u jezik i praksu službenog kurikuluma).

4. RAD I AUTONOMIJA NASTAVNIKA

- Od 80-ih godina prošlog stoljeća dvije naizgled proturječne težnje dobivaju sve važnije mjesto u donošenju programske politike obrazovanja u mnogim zemljama širom sveta. S jedne strane, sve više se naglašava **uloga kvazi-tržišta u osiguravanju obrazovanja** čiji je financijer država, pri čemu se posebna pažnja posvećuje diskursima i praksi izbora, konkurencije i delegiranog donošenja odluka. Ti diskursi pozicioniraju roditelje i učenike kao **potrošače obrazovanja**, a škole i sveučilišta kao relativno autonomna mala poduzeća koja se međusobno nadmeću da

privuku učenike-klijente – pa, budući da su podčinjena strogim tržišnim zakonima, ili napreduju ili ostaju bez posla

- S druge strane, istovremeno se sve više naglašava direktnija **državna kontrola** nad obrazovnim institucijama i nastavnicima koji rade u njima. Ta druga težnja ispoljava se u konstrukciji **novih sistema odgovornosti, inspekcije i nadzora**, a svi oni trebaju „usmjeravati” djelovanje i odluke institucija i nastavnika ka ciljevima koje je ustanovila država.
- I tržišne i centralizirajuće tendencije oslanjaju se na **jezik i praksu koji su pozajmljeni iz poslovne domene** – pa se, recimo, govori o smanjenju troškova, efikasnosti i produktivnosti
- Obje tendencije prati – i u izvjesnoj mjeri podržava – sve veći utjecaj korisničkih i socijalnih pokreta okrenutih ka pitanjima socijalne i obrazovne programske politike i prakse i proisteklih iz širenja potrošačke kulture koje pothranjuje skepticizam prema stavu da „profesionalci najbolje znaju”
- U ovom kontekstu – istraživanja uglavnom pokazuju da **utjecaj nastavnika na obrazovne politike i praksu obrazovanja slabi** - od 80-ih godina njihova autonomija sve više kontrolirana
- Vlade su koristile niz mehanizama da bi uvele te čvršće propise - od nastavnika se sve više očekuje da slijede direktive i postanu poslušni izvršitelji
- Rad se kontrolira tzv. **performativnim tehnologijama** (Ball, 2012) koje obuhvaćaju ocjenjivanje pojedinačnih nastavnika, samoevaluaciju škola, rang-liste institucija i inspekcije
- Iako bi te tehnologije trebale poboljšati kvalitetu njihovog rada putem provjere, vrednovanja i mjerenja, nastavnici ih često doživljavaju kao sredstva koja imaju suprotan efekt – to jest narušavaju kvalitetu i njihovog rada i života na poslu

Teorije u sociologiji obrazovanja

EMILE DURKHEIM (FUNKCIONALIZAM)

1) obrazovanjem se prenose norme i vrijednosti društva

- jača društvenu solidarnost (privrženost, osjećaj pripadanja)

- Jača vezu pojedinca i društva (npr. Nastava povijesti)

2) škola je društvo u malom

- ulazimo u interakciju s onima koji nam nisu ni rodbina ni prijatelji po unaprijed utvrđenim pravilima

3) uči posebnim vještinama potrebnim za buduće zanimanje

- specijalizacija zbog podjele rada (međuovisnost)

IVAN ILLICH (LIBERALNA PERSPEKTIVA)

- Kritika obrazovnog sustava – temelj društvenih problema

- škola je represivna institucija koja guši kreativnost

- školski sustav uči konformizmu i poslušnosti

- rezultat je manipulirani potrošač

- Ukinuti sadašnji sustav i uspostaviti:

1. «razmjenu vještina» iz iskustva

2. «mreže učenja» (neformalne i volonterske)

- Konfliktne perspektive
- Obrazovanje više koristi interesima vladajućih (legitimacija ideologije)

KOFLIKTNE PERSPEKTIVE: SAMUEL BOWLES I HERBERT GINTIS – ŠKOLOVANJE U SAD-U

1. Glavna uloga obrazovanja je reprodukcija radne snage

2. Postoji veza između odnosa na radnom mjestu i u školi

3. Obrazovanje je podređeno onima koji kontroliraju radnu snagu

- radna snaga ima strukturu ličnosti, vrijednosti i stavove koji su kapitalistima najkorisniji

- rad je izrabljivanje i otuđenje, ali treba marljivu, poslušnu (fragmentiranu) i motiviranu radnu snagu

- to se postiže putem skrivenog nastavnog programa (hidden curriculum)

Skriveni nastavni plan oblikuje radnu snagu na sljedeći način:

- Niže ocjene povezane su s kreativnošću i neovisnošću, a više s upornošću i točnošću
- Potiče se prihvaćanje hijerarhije (nastavnici su poput šefova u tvornici)
- Uči djecu da ih motiviraju izvanjske nagrade (ocjene poput plaća) - učenje nije zadovoljstvo, već muka
- Fragmentacija znanja odgovara fragmentaciji poslova, čime je olakšana socijalna kontrola
- Nastavni program odgovara potrebama poslodavca

Skriveni nastavni plan proizvodi poslušnu i pasivnu radnu snagu, koja neupitno prihvaća autoritet, koju motiviraju izvanjske nagrade i koja je fragmentirana

KONFLIKTNE PERSPEKTIVE: PAUL WILLIS – RADNIČKA DJECA

- Prihvaćaju li radnička djeca sve vrijednosti u školi?
- Je li škola područje dominacije samo jedne kulture?
- Obrazovanje je neuspješan čimbenik socijalizacije - budući radnici nisu konformisti
- Istraživanje u Velikoj Britaniji

„Mangupi” imaju kontraškolsku kulturu:

- Osjećaju nadmoć prema “štreberima” i nastavnicima,
- Ne mare za učenje i nastavu, uspjeh ih ne zanima,

- Glavni im je cilj pobjeći sa sata ili raditi što manje, izmišljajući lažna opravdanja, zabavljaju se “bezobzirnim zločestoćama”,

Škola = dosada, vanjski svijet = uzbuđenje

- Povremeni poslovi kao oblik pripadanja svijetu odraslih
- Vrijednosti: seksizam, rasizam, kult fizičkog rada
- Paradoks – odbacivanjem škole postaju prikladni za teške (muške) NKV i KV poslove

U tvornici slični kulturni obrasci kao u školi: seksizam, rasizam i kult fizičkog rada te nepoštivanje autoriteta

- Obje kulture se bore s dosadnim, jednoličnim životom, ali nikada ne idu protiv institucija
- Obrazovanje ne proizvodi hotimično radnu snagu kakvu zahtjeva kapitalizam
- Subkultura ima važniju ulogu u odabiru njihove budućnosti od škole
- Oni shvaćaju da društvo nije meritokratsko
- Svjesni su da jedino kolektivnom akcijom mogu mijenjati stanje, ali nemaju predodžbu cjeline sustava
- Nesvjesni da seksizam i rasizam dijele njihovu klasu i olakšavaju socijalnu kontrolu

KONFLIKTNE PERSPEKTIVE: BASIL BERNSTEIN – GOVORNI OBRASCI

- Istraživanje u Velikoj Britaniji
- Govorni obrasci i obrazovno postignuće povezani

1. Ograničeni sustav znakova

- Stenografski govor – kratke, jednostavne i nedovršene rečenice (manje pridjeva i priloga)
- Smisao se naglašava kontekstom, gestom i parajezikom (intonacijom)
- Smisao nedostupan neupućenima
- Partikularna značenja
- Karakterističan za radničku klasu - statusi u radničkoj obitelji jasno definirani, a radnička zanimanja su rutinska i ne potiču komunikaciju
- Smanjuje šanse za obrazovni uspjeh

2. Razrađeni sustav znakova

- Eksplicitno izražava značenja
- Značenja su univerzalna
- Značenja su svima dostupna
- Karakterističan za obitelji srednje klase - zanimanja srednje klase potiču komunikaciju

- Obrasci obitelji radničke klase su topli i životni, ali su inferiorni onima srednje klase

Iz ove razlike slijedi da se djeca iz srednje klase lakše snalaze u obrazovnom sustavu i uspješnija su

KONFLIKTNE PERSPEKTIVE: PIERRE BOURDIEU – KAPITALI I HABITUS

- Kulturni kapital i obrazovno postignuće (istraživanje u Francuskoj)

Postoje tri oblika kapitala:

1. Ekonomski kapital - moć je posljedica posjedovanja ekonomskih resursa (npr. novca)
2. Socijalni (društveni) kapital – moć je posljedica pozicije u društvenim mrežama, ugleda ili časti (npr. pripadnost plemstvu)
3. Kulturni kapital – moć je posljedica obrazovnih kvalifikacija i istaknutosti u svijetu znanosti i umjetnosti
  - Oblici su uvijek međusobno povezani, a ekonomski je u korijenu druga dva
  - Habitus = način življenja, zajedničke vrijednosti neke grupe
  - Različita iskustva formiraju različite habituse (pojedinač kroz život skuplja različite resurse ovisno kojoj ili kojim grupama pripada)
  - Habitus utječe na praksu i životni stil skupine (provođenje slobodnog vremena, potrošačke navike, odijevanje, odabir škole i zanimanja...)

Habitus je povezan s razvojem ukusa, koji se uči obrazovanjem

1. Legitimni ukus – najviši (npr. jazz)
2. Osrednji ukus – manje važna umjetnička djela
3. Popularni ukus – umjetnost koja je popularizacijom izgubila na vrijednosti
  - Obrazovanje favorizira legitimni ukus koji pomaže pri uspjehu i upisu, utječe na percepciju nastavnika
  - Obrazovni sustav ima funkciju eliminacije:

1. Neuspjehom na ispitima

2. Samoeliminacijom (zbog malih šansi)

- Obrazovni sustav je kriv za neuspjeh, jer podcjenjuje znanja i umijeća radničke klase
- Obrazovni sustav prenosi kulturu vladajućih – kulturna reprodukcija
- Kulturni kapital = dominantna kultura, može se pretvoriti u moć i bogatstvo
- Učenici iz više klase su socijalizirani u dominantnoj kulturi, “posjeduju šifru poruke”
- Samoprikazivanje učenika (stil, forma) važnije od sadržaja rada

Roditelji iz srednje klase:

1. Posjeduju više kulturnog kapitala za snalaženje u sustavu i nastoje ostaviti dojam uspješnosti
2. Posjeduju veću izdržljivost za snalaženje u sustavu
  - privilegirani/upućeni roditelji (sred. Klasa)
  - polu-upućeni roditelji (srednji sloj)
  - neupućeni roditelji (radnička klasa)
3. Posjeduju više materijalnog kapitala za:
  - plaćanje javnog prijevoza, preseljenje u blizinu škole,
  - plaćanje instrukcija i čuvanje manje djece

Roditelji iz radničke klase:

1. Zainteresirani za uspjeh djece, ali bez kapitala
2. Važnije školovanje u blizini kuće (gdje su i drugi)
3. Etničke manjine imaju kapital u „krivoj“ valuti

INTERAKCIONISTIČKA PERSPEKTIVA

- Uzroci različitih obrazovnih postignuća su u obrazovnom sustavu
- Drugi učenici i nastavnici su najvažniji izvor poticaja i oblikovanja slike o sebi - slika o sebi se može mijenjati (tipiziranje, etiketiranje i samoispunjujuće proročanstvo)

Kako nastavnici tumače ponašanje učenika?

1. Faza spekuliranja – nagađanje o tipu učenika
    - kriteriji: prema vanjštini, poslušnosti, sposobnosti i želji za radom, simpatičnosti, odnosima s drugom djecom, osobnosti
    - donose privremene ocjene (radne hipoteze)
  2. Faza elaboracije
    - provjera (potvrđivanje ili pobijanje) hipoteza
    - nastavnik misli da poznaje učenika
  3. Faza stabilizacije
    - procjena postupaka s obzirom na tip učenika
    - Etiketirani učenici stvaraju subkulture zbog očuvanja samopoštovanja
    - Načini adaptacije:
1. Ulagivanje – ne mare što drugi o njima misle
  2. Poslušnost – novi učenici, instrumentalni razlozi

3. Oportunizam – na 2. godini, balansiraju između nastavnika i drugih učenika
4. Ritualizam – nemaju ambicija, ali ne krše pravila
5. Uzmicatelji – odbacuju školu, ali se ne bune javno
6. Kolonizacija – viši razredi, ravnodušni, provlače se, prepisuju i varaju ako nije “gusto”
7. Nepopustljivost – ne mare za uspjeh, varaju
8. Pobuna – odbacivanje i zamjena ciljeva
  - Moguće su različite reakcije istih učenika

RAYMOND BOUDON (TEORIJA RACIONALNOG IZBORA)

Obrazovne nejednakosti su posljedica:

1. Primarnog učinka stratifikacije

- subkulturne karakteristike pojedine klase

- radnička klasa ima „samonametnute zapreke poboljšanja položaja”: manje cijene obrazovanje i viši status, svjesni male mogućnosti napredovanja, fatalizam, kolektivizam, orijentacija na sadašnjost, neposredno zadovoljenje

2. Sekundarnog učinka stratifikacije

- stvarni položaj osobe u klasnoj strukturi

- pozicijska teorija – ljudi kreću iz različitih položaja i kalkuliraju troškove i korist

- za dijete iz više klase odabir strukovne škole je društvena degradacija (niži status od roditeljskog – jači pritisak roditelja za obrazovnim uspjehom), a za dijete iz radničke klase odabir strukovne škole je društveno napredovanje

- Roditelji djeluju na temelju ideje o maksimalizaciji koristi njihove djece
- Racionalna kalkulacija i u odnosu na solidarnost prema obitelji i vršnjacima

- za dijete iz radničke klase završetak fakulteta znači slabljenje solidarnosti, a za dijete iz srednje jačanje

- Isti izbor za različite ljude ima različite posljedice

Kako eliminirati sekundarne učinke stratifikacije?

1) uvođenjem samo jednog obrazovnog sustava

- Na taj se način ukidaju obrazovna raskršća = odabir srednje škole i odabir (ne)odlaska na studij
- Podizanje dobne granice obaveznog obrazovanja

2) ukidanjem društvene stratifikacije

- male šanse da će se to dogoditi

Obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj

Visoko obrazovanje

Istraživanje Eurostudent

Cvitan, Doolan, Farnell i Matković (2011): Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj: nacionalno izvješće istraživanja Eurostudent za Hrvatsku

- Realizirani uzorak istraživanja broji 4664 studenata: redoviti ili izvanredni studenti koji trenutno studiraju u hrvatskoj na preddiplomskoj i diplomskoj razini studija (bilo po predbolonjskom ili Bolonjskom programu) na javnim i privatnim visokim učilištima
- Osobe nižeg socioekonomskog statusa u Hrvatskoj nemaju iste prilike za pristupanje visokom obrazovanju - pokazatelj toga je njihova podzastupljenost u studentskoj populaciji u usporedbi s razinom njihove zastupljenosti u ukupnoj populaciji.
- Određene skupine koje su uspjele upisati visoko obrazovanje imaju znatno nepovoljnije iskustvo studiranja (u smislu većeg financijskog i radnog opterećenja te nezadovoljstva s mjerom do koje studij ispunjava očekivanja studenata) zbog svojih socioekonomskih, osobnih i obiteljskih karakteristika
- Izvješće je pokazalo da su najranjivije skupine studenti nižeg socioekonomskog statusa i studenti s fizičkim i mentalnim teškoćama
- Međutim, nalazi pokazuju da i ostale skupine poput studenata s djecom, studenata koji nisu upisali studij neposredno nakon srednje škole te studenata koji su završili strukovnu školu nepovoljnije ocjenjuju svoje financijsko i radno opterećenje, kao i svoje zadovoljstvo s mjerom do koje njihov studij ispunjava njihova očekivanja.
- Okolnosti studiranja koje ne dijele svi studenti kao što su plaćanje školarina, izvanredni status, rad uz studij i stanovanje u skupljem smještaju (ili daleko od mjesta studiranja) imaju negativan utjecaj na iskustvo studiranja te na socijalnu uključenost visokog obrazovanja
- U tom kontekstu, izvješće je pokazalo da su najranjivija skupina studenti koji rade uz studij
- Spomenute okolnosti studiranja su otežavajuće i ne ovise o socioekonomskim i drugim karakteristikama studenata
- Odustajanju od studija kao negativnom obrazovnom ishodu su češće izložene ranjive skupine studenata poput studenata nižeg socioekonomskog statusa, starijih studenata i studenata koji su završili strukovno srednje obrazovanje
- Postoje značajne i konzistentne razlike između profila studenata sveučilišnih i stručnih studija po pitanju socijalne strukture studentskog tijela, pri čemu su studenti javnih stručnih studija u većem omjeru nižeg socioekonomskog statusa
- Ovaj nalaz ima i pozitivne i negativne konotacije: nalaz je pozitivan po pitanju otvorenosti i atraktivnosti stručnih studija za osobe nižeg socioekonomskog statusa, ali nalaz je i negativan po pitanju vrlo niske zastupljenosti udjela studenata nižeg socioekonomskog statusa na sveučilišnim studijima

- Studenti javnih stručnih studija češće imaju otežavajuće okolnosti studiranja kao što su studij u izvanrednom statusu i rad uz studij te imaju manji pristup studentskim domovima i stipendijama
- Također, među studentima stručnih studija je znatno veći udio studenata s djecom te studenata koji ne upisuju studij izravno nakon srednje škole
- Ukupno, ovo rezultira time da studenti javnih stručnih studija nepovoljnije ocjenjuju njihovo financijsko opterećenje
- Unutar hrvatskog sustava visokog obrazovanja postoji neuravnoteženost u zastupljenosti određenih skupina studenata na različitim studijskim programima ili visokim učilištima, posebno prema spolu i završenoj srednjoj školi
- Obrascima ove neujednačenosti treba svakako posvetiti pozornost u svjetlu osiguravanja jednakih mogućnosti pristupa za pojedine skupine
- U većini parametara analiziranih u ovom izvješću postoje primjetne razlike među pojedinim hrvatskim sveučilištima po pitanju zastupljenosti određenih skupina studenata
- Tako su studentice nadzastupljene na sveučilišnim studijima pri sveučilištima u Zadru i Puli, a studenti na sveučilišnim studijima pri sveučilištima u Splitu i Dubrovniku
- Sveučilišne studije u Puli, Dubrovniku i Osijeku upisuje više starijih pristupnika
- Zagrebačko sveučilište daleko češće upisuju djeca visokoobrazovanih roditelja, boljeg socioekonomskog statusa i gimnazijalci, što je manje vidljivo na drugim sveučilištima, posebice u Puli, Dubrovniku i Zadru

Efikasnost vs. dostupnost studiranja

Matković, Tomić, Vehovec (2010): „Efikasnost nasuprot dostupnosti? O povezanosti troškova i ishoda studiranja u Hrvatskoj”

- Tema rada je potreba za ekonomskom efikasnošću funkcioniranja procesa visokog obrazovanja zajedno s potrebom pravednosti i jednakosti u dostupnosti usluge svima
- Provedeno je anketno istraživanje na slučajnom uzorku mladih koji su nedavno završili obrazovanje
- Efikasnost procesa visokog obrazovanja: završavanje studija, studijski uspjeh i brzina završavanja studija
- Sučeljeno s podacima o načinu studiranja, ostalim troškovima studiranja, socio-ekonomskom obiteljskom zaleđu studenata te primanjem neizravne državne financijske pomoći
- Dobiveni rezultati ukazuju na činjenicu da su šanse za završavanje studija prije svega vezane uz socio-ekonomski status studenata
- Završnost je posebno lošija kod studenata iz nižeg socioekonomskog stratuma koji ne plaćaju školarinu što sugerira da postojeći instrumenti financijske pomoći za neakademske troškove nisu dostatni ovoj skupini

- Na veću brzinu završavanja studija utječu troškovi koji studenti imaju za plaćanje školarine, niži socio-ekonomski status studenta te primanje financijske pomoći uvjetovane dinamikom studiranja (stipendije)

Akademsko (ne)poštenje

Zmijarević, Doolan, Marčelić (2017): Akademsko nepoštenje: odmak od (ne)etičnosti pojedinca i kritika sustava

- Afera „Indeks“, afera „Plagijat“ – medijski diskurs individualizacije krivnje
- Prema Kasapović (2012: 41) - mreže u hrvatskoj akademskoj zajednici koje omogućavaju nepotizam, klijentelizam i monopolizam "mnogo opasniji i pogubniji fenomen za razvoj hrvatske znanosti od svakoga pojedinačnog plagijatorskog slučaja,,
- Polazište ovoga rada je teza da koliko god pojedinac treba osobno odgovarati za svoje akademski nepoštene radnje, u središte rasprave o akademskom nepoštenju treba staviti i širi društveni i politički kontekst kao i karakteristike znanstvenog i obrazovnog sustava koji takve radnje potiču
- Godine 2015. na Sveučilištu u Zadru provedeno je anketno istraživanje o raširenosti akademskog nepoštenja među studentima i studenticama kao i njihovim stavovima o takvom ponašanju
- U istraživanju je sudjelovalo 194 studenata/ica Sveučilišta u Zadru s 1. i 3. godine preddiplomskog studija
- Nalazi o učestalosti akademski nepoštenih radnji sugeriraju kako je akademsko nepoštenje integralni dio našeg obrazovnog sustava
- Više od pola ispitanih studenata i studentica smatra kako njihovi vršnjaci misle da je varanje i plagiranje u redu
- Od akademski nepoštenih radnji za koje ih se pitalo u anketi, studenti i studentice najčešće potpisuju druge studente kada ih nema na predavanju, dopuštaju drugima da prepisuju od njih domaće zadaće, seminare ili eseje te da prepisuju od njih na pismenom ispitu
- Odgovori sugeriraju kako su izraženije akademski nepoštene radnje koje se moguće doživljavaju kao izraz kolegijalnosti
- Među studentima i studenticama ne postoji bojazan da bi ih njihovi kolege i kolegice mogli ukoriti zbog akademski nepoštenog djelovanja
- U vidu posljedica, studenti i studentice su nešto skloniji iskazati da bi ih bilo sram ako bi bili uhvaćeni u nekoj akademski nepoštenoj radnji, a posebice ako bi ih se uhvatilo u prepisivanju odgovora od kolega tijekom pismenog ispita
- Studente bi najmanje bilo sram ako bi ih se uhvatilo da saznaju ispitna pitanja od drugih studenata unaprijed
- Što se tiče sankcija na razini obrazovne institucije, ispitanici studenti i studentice očekuju najstrože kazne za korištenje nedozvoljenih bilježaka na ispitima, za krivotvorenje ispričnica te

prepisivanje rečenica, dijelova rada ili pak cijelog rada iz prethodnih godina ili drugih kolegija za novi rad - više od pola ispitanika i ispitanica odgovorilo je potvrdno na ove tvrdnje

- S druge strane, za neke akademski nepoštene radnje više od pola studentica i studenata ne očekuju nikakve sankcije - saznavanje ispitnih pitanja od drugih studenata unaprijed, rad na zadatku s drugima kada je zadan individualni rad, zatim dopuštanje drugim studentima da prepisuju domaće zadaće, seminare i eseje od ispitanika te dopuštanje drugim studentima prepisivanje na pismenom ispitu

Srednja škola

Pristup visokom obrazovanju

Baranović, B. (ur.) (2015): Koji srednjoškolci namjeravaju studirati? - pristup visokom obrazovanju i odabir studija

- Rezultati istraživanja govore o povezanosti kulturnog, ekonomskog i socijalnog kapitala učenika, rodnih karakteristika i motivacije učenika te karakteristika škola s njihovom odlukom o nastavku školovanja i izborom studija
- Postoji povezanost odluke o studiranju s posjedovanjem različitih oblika kapitala i karakteristikama škole koju učenik pohađa
- Pritom podaci upućuju da učenici s najvećim socijalnim, kulturnim i ekonomskim kapitalom najčešće planiraju nastaviti školovanje
- Učenici koji još nisu odlučili hoće li nastaviti daljnje školovanje posjeduju razmjerno manje spomenutih resursa, dok učenici koji ne planiraju studirati, posjeduju najmanje navedenih vrsta kapitala
- Ovaj nalaz je u skladu s istraživanjima u drugim zemljama i prethodnim istraživanjima u Hrvatskoj što upućuje na činjenicu da je uvjetovanost odluke o visokoškolskom obrazovanju ekonomskim, kulturnim i socijalnim resursima dugotrajna i rasprostranjena pojava koja postoji u različitim društvenim sustavima
- Rezultati istraživanja su pokazali da je za odluku o nastavku obrazovanja na visokoškolskoj razini odgovoran i sam školski sustav, odnosno karakteristike srednje škole koju učenici pohađaju
- Učenici koji pozitivnije procjenjuju svoje škole kao škole koje su akademski poticajne i koje imaju viši status, češće planiraju nastavak školovanja nakon srednje škole od onih koji ove aspekte svojih škola ocjenjuju manje pozitivno
- U pravilu, učenici gimnazija, akademski orijentiranih škola, češće no učenici strukovnih škola, naročito trogodišnjih strukovnih škola, planiraju studirati
- Odgovori na pitanje o razlozima zašto učenici ne planiraju nastavak školovanja na visokoškolskoj razini pokazuju da je najčešći razlog tome što se žele što prije osamostaliti i početi zarađivati

- Razmjerno znatan broj učenika (nešto više od 30%) kao razlog navodi da studij nije uvjet za rad u struci za koju se školuju, da studiranje nije za njih, da nisu dobro pripremljeni za ono što se traži na studiju te da nemaju dovoljno financijskih sredstava za studiranje
- Kada je riječ o rodnoj dimenziji obrazovnih odabira, istraživanje je potvrdilo da su rodni stereotipi o zanimanjima bili važniji faktor razlikovanja učenika koji biraju različita područja studija od rodnih uloga
- Uvjerenje o slabijem talentu vlastite rodne skupine za određeno područje povezano je s manjom vjerojatnošću odabira tog područja studija
- Rezultati su potvrdili ove teorijske postavke kada je riječ o djevojkama i odabiru tipično muškog područja kao što je npr. tehničko područje, ali i o mladićima, tj. njihovom odabiru tipično ženskog područja, u ovom slučaju društveno-humanističkog
- Nadalje, pokazalo se da je posjedovanje kulturnog kapitala važniji faktor razlikovanja mladića nego djevojaka pri odabiru studija - mladići koji biraju društveno-humanistički studij, imaju veći kulturni kapital od mladića koji ne biraju društveno- humanistički studij nego neki drugi
- Ispitivanje regionalnih aspekata povezanosti različitih oblika kapitala s obrazovnim postignućima i odabirima učenika upozorilo je na nejednaku distribuciju učeničkih kapitala po regijama i njezine obrazovne konzekvence
- U tom kontekstu važno je navesti da Slavonija u većini slučajeva ima najniže rezultate, a Zagreb i Zagrebačka županija najviše
- Ukratko, učenici Slavonije u najmanjoj mjeri raspolažu analiziranim oblicima kapitala i postižu najslabije obrazovne rezultate (ocjene iz matematike i hrvatskoga jezika) i najrjeđe se odlučuju na nastavak obrazovanja na visokoškolskoj razini
- Učenici Grada Zagreba i Zagrebačke županije imaju najbolju strukturu kapitala i obrazovna postignuća (ocjene iz matematike i hrvatskoga jezika i namjera nastavljanja obrazovanja na visokoškolskoj razini)
- Analiza regionalnih aspekata distribucije kapitala učenika i njezinih obrazovnih konzekvenci od značaja je za ekonomski i kulturni razvoj regija zato što suvremena ekonomija i društveni život zahtijevaju sve veći udio visokoobrazovanih pojedinaca u strukturi stanovništva
- Ovaj problem je potrebno tim više adresirati, s obzirom na činjenicu da Hrvatska ima manji postotak visokoobrazovanih (18%) od Europske unije (28%) i razvijenih zemalja

Kulturni kapital vs. izbjegavanje relativnog rizika

Puzić, Odak, Šabić (2019): „Obrazovni ishodi i aspiracije učenika srednjih škola: perspektive kulturnog kapitala i izbjegavanja relativnog rizika”

- Cilj ove studije bio je da se sagleda značaj teorija kulturnog kapitala (Bourdieu!) i izbjegavanja relativnog rizika (Boudon!) za obrazovne ishode i aspiracije učenika srednjih škola u Hrvatskoj te da se ispita jesu li ovi pristupi kompatibilni u objašnjavanju nejednakosti u obrazovanju
- Ispitano 2106 učenika u njihovoj posljednjoj godini srednje škole (starost od 16–18 godina)

- Kulturni kapital učenika u istraživanju je definiran kao učestalost čitanja učenika i sudjelovanje u visokoj kulturi, a ispitan je sljedećim varijablama:

Učestalost čitanja: čitanje poezije ili proze (1), članci o politici ili kulturi (2), popularno-znanstveni časopisi (3) i publicističke knjige (4)

Sudjelovanje u visokoj kulturi: učestalost posjeta muzejima ili galerijama (1), učestalost posjeta kazalištu (2) i učestalost posjeta opere, baleta ili posjeta klasičnih koncerata (3)

- Izbjegavanje relativnog rizika (RRA) određeno je kroz šest varijabli koje se bave brigama studenata o održavanju statusa:

„Važno mi je da steknem bolji posao od mojih roditelja“ (1);

„Želim postići višu razinu obrazovanja od mojih roditelja“ (2);

„Važno mi je da zarađujem jednako kao i moji roditelji kasnije u životu“ (3);

„Moji bi mi roditelji zamjerali ako bih našao/la lošiji posao od njih“ (4);

„Želim biti jednako visoko kao moji roditelji na društvenoj ljestvici“ (5);

„Bojim se postići niži položaj od mojih roditelja kasnije u životu“ (6).

- Oba konstrukta, kulturni kapital i izbjegavanje relativnog rizika, imali su pozitivne efekte na školski uspjeh, upis gimnazije umjesto stručne škole i težnju za visokim obrazovanjem
- Postoji i pozitivna povezanost socio-ekonomskog statusa učenika s ishodima obrazovanja (uz kontrolu kulturnog kapitala i izbjegavanje relativnog rizika)
- Analize su pokazale da se kulturni faktori koji se često povezuju sa školskim uspjehom ne trebaju promatrati odvojeno od direktnije brige o statusu koja oblikuje odluke vezane za obrazovanje
- Umjesto da ih promatramo kao nepovezane, oba ova mehanizma se mogu promatrati kao konstitutivni za obrazovne dispozicije učenika srednjih škola

Kulturni kapital u Hrvatskoj, Njemačkoj i Danskoj

Puzić, Gregurović i Košutić (2018): Kulturni kapital i obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj, Njemačkoj i Danskoj: usporedna analiza PISA 2009 podataka

- Polazeći od Bourdieuove teorije kulturne i socijalne reprodukcije, u radu se želi ispitati povezanost socioekonomskog porijekla, kulturnog kapitala i školskog postignuća u tri nacionalna obrazovna sustava: hrvatskom, njemačkom i danskom
- Provedene analize temelje se na podacima prikupljenima istraživanjem PISA iz 2009. godine (N(H)=4 994; N(NJ)=4 979; N(D)=5 924 ispitanika)
- Ispituje se da li i u kojoj mjeri socioekonomsko porijeklo učenika utječe na rezultat iz prirodoslovne pismenosti, čini li to posredstvom kulturnog kapitala te jesu li učinci kulturnog kapitala veći za učenike nižeg ili višeg socioekonomskog statusa
- Zavisna varijabla u analizama je rezultat postignut na testu prirodoslovne pismenosti

- Nezavisne varijable podijeljene su u tri seta indikatora: indikatore socioekonomskog statusa, indikatore objektiviranog kulturnog kapitala i indikatore utjelovljenog kulturnog kapitala
- Kulturni kapital učenika mjerio se uz pomoć razmjerno ograničenog broja indikatora PISA 2009 istraživanja koji se mogu interpretirati kao indikatori kulturnog kapitala
- Ukupno šest indeksa i varijabli korišteno je za indikatore kulturnog kapitala, pri čemu tri indikatora reprezentiraju objektivirani kulturni kapital učenika: indeks posjedovanja kulturnih dobara, indeks obiteljskih obrazovnih resursa i broj knjiga u kućanstvu
- Utjelovljeni kulturni kapital učenika također je uključivao tri indikatora: indeks užitka čitanja, indeks učestalosti čitanja knjiga i novina te učestalost rasprave između roditelja i djece o političkim pitanjima
- Dobiveni rezultati pokazuju da postoji pozitivna veza između socioekonomskog statusa i rezultata iz prirodoslovne pismenosti u sve tri zemlje te da je ova veza razmjerno najjača u Njemačkoj
- Kulturni kapital učenika u sve tri zemlje posreduje učinak obiteljskog socioekonomskog statusa na rezultat iz prirodoslovne pismenosti (više objektivirani nego utjelovljeni)

Osnovna škola

Analiza reformskih inicijativa

Doolan (2017): „Reformske inicijative u hrvatskom osnovnoškolskom obrazovanju: od neizvjesne budućnosti do elitizma”

- Reformske inicijative u hrvatskom osnovnoškolskom obrazovanju iz 2006., 2011. i 2016. godine predmet su ovoga osvrta koji je potaknut kritičkom tradicijom tzv. nove sociologije obrazovanja (Apple!)
- Riječ je o analitičkom pristupu kojemu su u središtu načini na koje odgojno-obrazovne strukture i procesi održavaju dominantni političko-ekonomski kontekst, društvenu reprodukciju i hijerarhije moći te koji poziva na osvještavanje važnosti školovanja za promicanje društvene pravednosti
- Specifično, osvrt se bavi sljedećim temama:

Izostankom vizije budućnosti u reformskim inicijativama

Zapostavljanju uloge koju odgojno-obrazovni sustav ima u društvenoj reprodukciji

Mitu o neutralnosti znanja

Elitističkim diskursom vezanim uz ekspertizu u osmišljavanju obrazovnih reformi

- Središnji dio rada podijeljen je u četiri dijela: kakvu budućnost želimo, obrazovanje u ulozi društvene reprodukcije, mit o neutralnosti znanja i elitizam u izradi kurikuluma
- Osvrt se najvećim dijelom temelji na dokumentima reformskih inicijativa u osnovnoškolskom obrazovanju iz 2006., 2011. i 2016. godine

- Analiza ne obuhvaća cjelokupnost dokumenata reformskih inicijativa (primjerice sadržaj na razini pojedinih predmeta ili područja), nego njihove opće smjernice navedene u dokumentima Nastavni plan i program za osnovnu školu iz 2006. godine, Nacionalni okvirni kurikulum iz 2011. godine te Prijedlog okvira nacionalnoga kurikuluma iz 2016. godine
- Druga bitna napomena jest da je osvrt na reformske inicijative ograničen na deklarativnu, a ne i provedbenu razinu - poznato je (a i očekivano) da postoji raskorak između planiranog odgojno-obrazovnog rada i ostvarenoga

1. KAKVU BUDUĆNOST ŽELIMO?

- Općenito su u pregledanim dokumentima odgovori na pitanje „kakvo društvo želimo“, i „kako odgojno-obrazovni sustav može doprinijeti ostvarenju takvog društva“ sekundarni u odnosu na odgovore na pitanje „kakvog pojedinca želimo“
- Prema autorima kao što su Facer i sur. (2011), jedan od doprinosa zamišljanju bolje kolektivne budućnosti jest i osporavanje „tiranije ideje da nema alternative“ (2011: 23)
- Ovaj je napor posebno važan za one društvene skupine koje su u društvu sadašnjosti obespravljene

2. OBRAZOVANJE U ULOZI DRUŠTVENE REPRODUKCIJE

- Nova sociologija obrazovanja usredotočila se na odgovornost odgojno-obrazovnog rada za slabije rezultate te skupine
- Tako Apple (1990) nalazi da „iako škole služe interesima mnogih pojedinaca, i ovo ne treba osporavati, istovremeno empirijski čini se da djeluju kao moćni agenti u ekonomskoj i kulturnoj reprodukciji klasnih odnosa u stratificiranom društvu“ (1990: 8).
- U prilog Appleovoj tezi u hrvatskom kontekstu idu podaci o obrazovnom stupnju roditelja učenika i učenica različitih vrsta srednjih škola - dok 54,8% učenika i učenica gimnazijskih programa ima barem jednog roditelja sa završenim tercijarnim obrazovanjem, takvih je učenika i učenica u četverogodišnjim strukovnim školama 25,6%, a u trogodišnjim strukovnim školama 10,9%
- Drugim riječima, stratificirani srednjoškolski sustav odražava jedan vid društvene stratifikacije
- Ključno pitanje u ovom dijelu osvrta jest koliko je problematika nejednakosti u obrazovanju prepoznata u reformskim inicijativama vezanim uz osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj iz 2006., 2011. i 2016. godine?
- Svima trima reformskim inicijativama zajednički je opći smjer glede promjena u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu: usmjerenost na učenika
- Za razliku od tradicionalnog kurikuluma kojem je u središtu prijenos znanja od nastavnika učeniku i učenje napamet, okrenutost prema djetetu sugerira progresivni kurikulum u kojem se znanje shvaća kao dinamično, a nastavnik kao facilitator
- Iako je ovo važan iskorak u osmišljavanju kvalitetnijeg nastavnog procesa, bez specificiranja različitih socijalnih identiteta djece i učenika te njihove veze s učeničkim identitetima, riskira se zapostavljanje kritičke uloge kurikuluma u pogledu umanjivanja negativnog utjecaja primjerice klasnog podrijetla ili pak utjecaja pripadnosti nekoj obrazovno ranjivoj etničkoj skupini na obrazovna iskustva

- Apstraktni pojedinac kao polazište reformi ili, kako navodi Arnot (2006), homogenizacija učeničkog tijela, netočno sugerira da svi učenici zapravo imaju jednake šanse savladavanja kurikuluma

3. MIT O NEUTRALNOSTI ZNANJA

- Za tzv. „nove“ sociologe obrazovanja upravo je školsko znanje instrumentalno za stvaranje i održavanje društvenih nejednakosti
- Ti kritički teoretičari kurikuluma dekonstruiraju tezu o znanju kao neutralnom i „iznad politike“ te pozivaju da se u ime društveno potlačenih skupina razotkriva političnost školskog znanja
- Arnot (2006) taj proces ilustrira na primjeru analiza na temu roda, moći i pedagogije u obrazovanju koje primjerice pokazuju kako je matematičko znanje i uspjeh u njemu konstruirano kao „muško“ u obrazovnom radu
- U hrvatskom kontekstu, npr., Baranović, Jugović i Doolan (2008) pokazuju kako su u brojnim slučajevima muški i ženski likovi u čitankama književnosti iz Hrvatskog jezika prikazani rodno stereotipno (npr. ženski likovi kao nježni, a muški kao hrabri i razumni)
- Političnost znanja bila je u fokusu rasprava o posljednjoj reformskoj inicijativi iz 2016. - konzervativna agenda vezana uz ulogu školovanja očitovala se na više razina
- Jedan njezin aspekt je ono što Moore i Young (2001) nazivaju „neo-konzervativnim tradicionalizmom“ prema kojem je uloga kurikuluma razvijanje poštovanja prema kanonu i održavanje tradicije
- Ilustraciju te pozicije nalazimo u izjavama poput jedne od bivših ministrica obrazovanja: „*Ne može se iz lektire izbaciti 'Juditu' Marka Marulića, on je otac hrvatske književnosti. To ni u ludilu ne može biti eliminirano. Kao ni Marin Držić. Pa on je pisao drame prije nego što se Shakespeare rodio.*“ (tportal 2016)
- Ova zabrinutost o dokinuću „nacionalnog kanona“ marginalizira kritičke rasprave o „kanonu“ kao izrazu kulturnog elitizma i kao isključivom za primjerice žene te autorice i autore koji nisu iz zemalja Globalnog Sjevera
- Kako navodi Carlson (2006: 100), „*ideologija djeluje na način da ljudima predstavlja 'odabranu tradiciju' znanja koje uključuje narative i perspektive dominantnih skupina dok istovremeno selektivno isključuje doprinose i perspektive marginaliziranih skupina*“
- Nadalje, tezu da znanje nije neutralno i tenzije između konzervativne i progresivne političke agende u obrazovanju, može se ilustrirati i raspravama o predmetima poput povijesti (posebno kako je prikazana nacionalna povijest), građanskog odgoja i obrazovanja te zdravlja
- Na primjeru građanskog odgoja i obrazovanja, dok je konzervativnoj političkoj agendi naglasak na njegovanju domoljublja i nacionalnog identiteta, progresivna stavlja naglasak na uvažavanju kulturne različitosti
- Dok progresivna agenda afirmira kako je kroz povijest društvena konstrukcija „muškoga“ i „ženskoga“ značila isključivanje žena iz javnog prostora, konzervativna agenda inzistira na biološkim razlikama između muškaraca i žena osporavajući pojam „roda“

- Iz perspektive kritičke teorije kurikuluma, progresivna politička agenda u obrazovanju zastupa perspektive onih koji nisu u pozicijama društvene moći, koji su žrtve predrasuda i diskriminacija, dok konzervativna govori u ime dominantnih skupina
- Obje su prisutne u reformskim inicijativama u hrvatskom osnovnoškolskom obrazovanju. Primjerice, Prijedlog okvira nacionalnog kurikuluma iz 2016. godine navodi kako nacionalni kurikulum promiče temeljne društvene vrijednosti koje uključuju domoljublje te kako valja njegovati nacionalni identitet kao i njegovati interkulturalizam kojem je u fokusu „razumijevanje i prihvaćanje kulturnih razlika da bi se smanjili neravnopravnost i predrasude prema pripadnicima drugih kultura“ (2016: 7)

4. ELITIZAM U IZRADI KURIKULUMA

- Jedan od mehanizama za dobivanje političkog legitimiteta vezano uz reformu obrazovanja naglašavanje je uključenosti različitih aktera u proces izrade reformskih prijedloga u obrazovanju
- Tako predgovor Nastavnog plana i programa za osnovnu školu iz 2006. godine započinje rečenicom „Nastavni plan i program za osnovnu školu rezultat je rada neposrednih nositelja odgojno-obrazovne djelatnosti u školi – učitelja, pedagoga, psihologa, defektologa, knjižničara te mentora, savjetnika i sveučilišnih nastavnika na poboljšanju odgojno-obrazovnoga i nastavnog rada u osnovnoj školi“ (2006: 7)
- Za razliku od prvih dviju reformskih inicijativa gdje inkluzivnost u kontekstu sudjelovanja u izradi kurikularnih dokumenata nije bila predmetom rasprave, reformsku inicijativu iz 2016. godine obilježile su kritike o inkluzivnosti procesa
- U hrvatskom kontekstu kritika inkluzivnosti procesa donošenja kurikularnih dokumenata nije bila vezana uz nedostatan uključivanje odgojno-obrazovnih radnika i učenika, nego naprotiv, uz nedostatan uključivanje onih koji zauzimaju elitne pozicije u hrvatskom znanstvenom sustavu
- Primjerice, u jednoj od stručnih recenzija navodi se:

„cjelokupnu vertikalu poučavanja matematike mogu meritorno osmisliti timovi sastavljeni od pojedinaca gotovo isključivo iz znanstveno-nastavnih sveučilišnih zajednica, koji imaju 'pogled odozgo' i koji istinski razumiju kako je matematika kao znanost strukturirana“ (2017: 56)

Obiteljsko podrijetlo i matematika

Baranović, Jugović i Puzić (2014): „Važnost obiteljskog podrijetla i roda za uspjeh iz matematike i odabir srednje škole“

- U radu su prezentirani rezultati empirijskog istraživanja koje, oslonom na Bourdieu (1977.), ispituje povezanost rodnih, socioekonomskih i sociokulturnih karakteristika učenika/ca s njihovim uspjehom iz matematike i izborom srednje škole
- Istraživanje je provedeno na uzorku od 693 učenika/ca 8. razreda osnovnih škola u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji

- Rezultati pokazuju da učenice imaju bolje ocjene iz matematike od učenika te da češće nego učenici namjeravaju upisati gimnazije, ali znatno rjeđe strukovne škole sa zastupljenijom matematikom (tehničke škole)
- Učenici/e višeg ekonomskog i kulturnog statusa postižu bolji uspjeh iz matematike i češće biraju srednje škole sa zastupljenijom nastavom matematike
- Bolji uspjeh iz matematike najsnažnije predviđaju rod, obrazovanje roditelja, posjedovanje klasične literature te pristup internetu
- Pri analiziranom odabiru srednje škole, odabir gimnazije je prvenstveno objašnjen kulturnim resursima obitelji učenika/ca, dok je odabir tehničke škole više objašnjen rodom učenika/ca

Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Pristupačnost, kvaliteta i financiranje RPOO-a

Dobrotić, Matković, Menger (2018): Analiza pristupačnosti, kvalitete, kapaciteta i financiranja sustava ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj

1. DOSTUPNOST

- Porast je broja dječjih vrtića, odnosno širenje mreže dječjih vrtića, važan aspekt pristupa uslugama ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja. U razdoblju od 2004. do 2016. broj je djece koja pohađaju redovne vrtiće ili jasličke programe u Hrvatskoj porastao za 37,2%, dok je broj dječjih vrtića (ustanova ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja) porastao za 34,7%
- U kontekstu smanjivanja veličine generacija djece predškolske dobi u RH, to je rezultiralo znatnim rastom obuhvaćenosti djece redovnim predškolskim programima u istom razdoblju – s 13,4% na 21,4% u djece jasličke dobi te s 41,2% na 59,2% u djece vrtićke dobi, pri čemu je rast bio sporiji u godinama krize (2010. – 2015.)
- Postignuta je razina i nadalje znatno ispod Barcelonskih ciljeva, koje je postavila Europska unija (33% djece jasličke i 90% djece vrtićke dobi obuhvaćeno ranim i predškolskim odgojem i obrazovanjem), odnosno cilja EU2020 (95% djece između četvrte godine života i polaska u osnovnu školu obuhvaćeno predškolskim programima)
- Unutar Hrvatske postoje izrazite i sustavne regionalne razlike u obuhvaćenosti djece predškolskim programima
- Obuhvaćenost djece predškolskim programima najviša je u najrazvijenijim županijama (promatrano prema indeksu razvijenosti) i obrnuto
- Također, obuhvaćenost djece predškolskim programima slabija je u općinama negoli u gradovima
- Vrtiće dominantno pohađaju djeca zaposlenih roditelja, čiji se udio povećao sa 76,0% u 2005. na 82,7% u 2016. godini, što upućuje na ograničen pristup djeci kojoj jedan ili oba roditelja nisu zaposlena, a koja čine gotovo polovinu populacije djece u RH

2. KVALITETA

- Nakon uvođenja novoga Državnoga pedagoškog standarda 2008. godine, između 2007. i 2016. godine dolazi do smanjivanja prosječnog broja djece i u jasličkim (sa 17,7 na 16,3) i u vrtićkim (s 23,9 na 22,6) skupinama te poboljšanja omjera broja odgojitelja i djece (s 10,4 na 8,6 djece po odgajatelju u jaslicama i s 12,4 na 11,0 u vrtićima)
- Ipak, još postoji velika neujednačenost među ustanovama kod ovih pokazatelja
- Izrađenom simulacijom utvrđeno je da je u sustavu do 2030. godine potrebno osigurati još 9.148 odgajatelja kako bi se zadovoljili Barcelonski ciljevi i Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i obrazovanja
- Najveći rast potreban u županijama i JLS-ovima (jedinicama lokalne samouprave) niže razvijenosti koje trenutno obilježava niska obuhvaćenost djece predškolskim programima

3. TRŽIŠTE RADA ZA ODGAJATELJE

- Između 2004. i 2016. godine broj odgajatelja zaposlenih u redovnim predškolskim programima povećao se za 65%: sa 7.146 na 11.822.

4. FINANCIRANJE

- Financiranje sustava ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja gotovo je isključivo u nadležnosti JLS-ova (jedinica lokalne samouprave), koji snose više od 99% javnih izdataka za financiranje
- Apsolutni iznos javnih izdataka za predškolski odgoj i obrazovanje porastao je s 1.218 milijuna kuna u 2005. godini na 2.007 milijuna kuna u 2015. godini, što je porast s 0,46% na 0,61% BDP-a (bruto društvenog proizvoda), odnosno s 8,1% na 10,6% ukupnog proračuna JLS-ova
- Time je u 2015. godini prosječni godišnji javni izdatak po djetetu iznosio 16.634 kune
- Decentralizirano financiranje ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja omogućilo je nastanak velikih regionalnih razlika u javnim izdacima

*U drugom dijelu studije prikazanom u nastavku analizirani su rezultati anketnog istraživanja provedenog u JLS-ovima u 2015. godini, a kojemu se odazvalo 61,9% JLS-ova, na čijem području živi 79,0% populacije djece predškolske dobi u RH.

5. KRITERIJI UPISA

- Kriteriji upisa u dječje vrtiće izrazito su raznorodni. JLS-ovi su naveli više od šezdeset kriterija
- Najčešće se primjenjuju kriteriji propisani zakonskim okvirom, prema kojima prednost imaju djeca zaposlenih roditelja, samohranih roditelja, žrtava i invalida domovinskog rata, djeca iz obitelji s troje i više djece, djeca s teškoćama u razvoju, djeca iz udomiteljskih obitelji i obitelji korisnika dječjeg doplatka
- Samo manji broj JLS-ova primjenjuje sve kriterije propisane zakonskim okvirom, a najčešće se primjenjuje kriterij o djeci zaposlenih roditelja
- Manji broj JLS-ova ima jasne kriterije bodovanja
- Također, gradovi i JLS-ovi više skupine razvijenosti prosječno prioritiziraju veći broj upisnih skupina djece

6. CIJENA PREDŠKOLSKIH PROGRAMA

- Kada je u pitanju cijena dječjih vrtića, iskazana ekonomska cijena prosječno je iznosila 1.751 kunu mjesečno po djetetu
- Cijene su više u razvijenijim sredinama, ali su u njima više i subvencije JLS-ova, tako da je naposljetku iznos sudjelovanja roditelja u cijeni predškolskih programa sveden na sličan iznos diljem zemlje
- Kako izdatak za dječji vrtić može biti velik teret na kućni budžet, JLS-ovi za pojedine skupine djece subvencioniraju cijenu dječjih vrtića u većem iznosu
- S obzirom na to da je pitanje subvencioniranja dječjih vrtića prepušteno osnivačima, nalazimo velike razlike među JLS-ovima - navedeno je ukupno 49 kriterija na osnovi kojih roditelji mogu ostvariti pravo na uvećanu subvenciju JLS-a
- Uvjerljivo je najzastupljenija praksa da pravo na uvećanu subvenciju imaju roditelji s više djece koja istodobno pohađaju dječji vrtić, a većina populacije djece predškolske dobi živi u JLS-ovima gdje je moguće ostvariti smanjenje roditeljskog sudjelovanja u cijeni programa na osnovi primanja socijalnih pomoći, invaliditeta ili odrastanja u jednoroditeljskoj obitelji

7. RADNO VRIJEME DJEČJIH VRTIĆA I ORGANIZACIJA PREDŠKOLE

- Kada je u pitanju radno vrijeme dječjih vrtića, ispitivala se dostupnost usluga dječjih vrtića prije ili poslije redovnoga radnog vremena (7 – 17 sati), odnosno dostupnost “dežurstva”
- U samo 29% JLS-ova koji su odgovorili dostupno je “dežurstvo”, a u pravilu je riječ o gradovima u kojima je organizirano jutarnje “dežurstvo”

Zaposlenost žena i pristup RPOO-u

Dobrotić, Matković, Baran (2010): Zaposlenost žena i pristup sustavu predškolske skrbi za djecu u Hrvatskoj: postoji li veza?

- Dostupne usluge skrbi za djecu od izuzetnog su značaja za prevladavanje sukoba između obiteljskih obveza i plaćenog rada te omogućavanje neprekinutih radnih karijera oba roditelja
- Osnovni je cilj rada bio ustanoviti postojanje, snagu te smjer povezanosti zaposlenosti žena i obuhvata uslugama skrbi za djecu na razini županija u Hrvatskoj u razdoblju od 1998. do 2009. godine.
- Ustanovljeno je postojanje stabilnih i velikih regionalnih razlika u obuhvatu djece predškolskim programima i zaposlenosti žena – županije s nižim BDP-om (bruto društvenim proizvodom) imaju nižu ukupnu zaposlenost žena i niži obuhvat djece
- Postoji snažna korelacija između razine zaposlenosti žena i obuhvata djece, no njihova promjena na godišnjoj razini značajno je slabije povezana
- U hrvatskom slučaju postoje naznake da promjena u obuhvatu predškolskim programima slijedi promjene u zaposlenosti žena u većoj mjeri nego što promjena u zaposlenosti žena slijedi promjene u obuhvatu predškolskim programima

- Izravni »motor« promjene obuhvata predškolskom skrbi upravo su potrebe nastale zapošljavanjem majki, a ne promjene u bogatstvu lokalne zajednice

RPOO, PISA i TIMSS

Matković, Dobrotić i Baran (2019): „Što vrtić ima s tim? Pristup ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju i reprodukcija društvenih nejednakosti u redovnom školovanju: analiza podataka PISA i TIMSS istraživanja“

- Brojna istraživanja upućuju na važnost ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja (RPOO) za razvoj kognitivnih vještina te njihovu pripremu za školu, pri čemu je učinak RPOO-a, u pravilu, snažniji kod djece iz obitelji nižega socioekonomskog statusa (SES)
- Empirijske analize o društvenim nejednakostima u pristupu obrazovanju i školskom uspjehu u Hrvatskoj dominantno su se orijentirale na kasnije stadije školovanja, dok područje RPOO-a ostaje nepoznanicom
- Cilj ovog rada bio je utvrditi obrasce povezanosti između pohađanja RPOO-a te kognitivnih postignuća u dobi od 10 i 15 godina u Hrvatskoj
- Konkretnije, korištenjem podataka prikupljenih za Hrvatsku u okviru više ciklusa PISA i TIMSS istraživanja (2009.–2015.) ispitalo se postoji li veza između pohađanja RPOO-a i kasnijih kognitivnih vještina iz područja matematike, čitanja i prirodoslovlja (opći doprinos) te razlikuje li se taj učinak s obzirom na SES roditelja (kompenzacijski učinak)
- Analiza nije poduprla hipotezu o kompenzacijskom učinku, ali je u većini slučajeva utvrđen određeni opći doprinos dugotrajnijeg pohađanja RPOO-a kognitivnim postignućima učenika od petine do desetine raspona jedne “razine znanja” u TIMSS i PISA testovima, a koji se ne može objasniti obrazovanjem ili zanimanjem roditelja, migracijskim podrijetlom, sastavom kućanstva ili obilježjima lokalne sredine
- Promatrano u okviru obilježja hrvatskog sustava RPOO-a i ustanovljene velike nejednakosti u učestalosti i trajanju pohađanja programa s obzirom na SES roditelja, rad dodatno ukazuje na mehanizam efektivnog održavanja nejednakosti u obrazovanju u Hrvatskoj, koji daljnja ekspanzija RPOO-a može umanjiti

Literatura

Baranović, Jugović i Puzić (2014). Važnost obiteljskog podrijetla i roda za uspjeh iz matematike i odabir srednje škole. *Revija za socijalnu politiku*, 21 (3). <https://doi.org/10.3935/rsp.v21i3.1174>

Baranović, B. (ur.) (2015). *Koji srednjoškolci namjeravaju studirati? - pristup visokom obrazovanju i odabir studija*. Zagreb: IDIZ.

Beauvoir, Simone de (2016 (1949)). *Drugi spol*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Cvitan, Doolan, Farnell i Matković (2011): *Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj: nacionalno izvješće istraživanja Eurostudent za Hrvatsku*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja.

Dobrotić, Matković, Menger (2018): *Analiza pristupačnosti, kvalitete, kapaciteta i financiranja sustava ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku.

Dobrotić, Matković, Baran (2010): Zaposlenost žena i pristup sustavu predškolske skrbi za djecu u Hrvatskoj: postoji li veza? *Revija za socijalnu politiku*, 17(3). <https://doi.org/10.3935/rsp.v17i3.924>

Doolan (2017): *Reformske inicijative u hrvatskom osnovnoškolskom obrazovanju: od neizvjesne budućnosti do elitizma*. Obrazovna zviždaljka.

Fanuko, N. (2013). *Sociologija*. Zagreb: Profil International.

Gewirtz, S. i A. Cribb (2012). *Razumijevanje obrazovanja – sociološka perspektiva*. Beograd: Fabrika knjiga.

Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Haralambos, H. i M. Holborn (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.

Inglehart, R. i C. Welzel (2007). *Modernizacija, kulturna promjena i demokracija : slijed ljudskog razvitka*. Zagreb: Politička kultura.

Lažnjak, J. (2011). Dimenzije nacionalne inovacijske kulture u Hrvatskoj. Sadržajna valjanost Hofstedeovih dimenzija. *Društvena istraživanja*, 20, 4(114). <https://doi.org/10.5559/di.20.4.05>

Malenica, Z. (2007). *Ogledi o hrvatskom društvu: Prilog sociologiji hrvatskog društva*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Matković, Tomić, Vehovec (2010): Efikasnost nasuprot dostupnosti? O povezanosti troškova i ishoda studiranja u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*. 17(2). <https://doi.org/10.3935/rspv17i2.919>

Matković, Dobrotić i Baran (2019): Što vrtić ima s tim? Pristup ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju i reprodukcija društvenih nejednakosti u redovnom školovanju: analiza podataka PISA i TIMSS istraživanja. *Revija za sociologiju*, 49 (1). <https://doi.org/10.5613/rzs.49.1.1>

Milić, A. (2001). *Sociologija porodice*. Beograd: Čigoja štampa.

Petrić, Tomić Koludrović, Zdravković, Cvetičanin, Leguina (2022). Klasa u suvremenom hrvatskom društvu: postbourdieuovska analiza. *Sociologija i prostor*, 60, 1(223). <https://doi.org/10.5673/sip.60.1.2>

Prout, A. i A. James (1990). A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems. U James, A. i A. Prout (ur.): *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: Falmer Press.

Puzić, Gregurović i Košutić (2018): Kulturni kapital i obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj, Njemačkoj i Danskoj: usporedna analiza PISA 2009 podataka. *Revija za socijalnu politiku*, 25 (2). <https://doi.org/10.3935/rsp.v25i2.1463>

Puzić, Odak, Šabić (2019): Obrazovni ishodi i aspiracije učenika srednjih škola: perspektive kulturnog kapitala i izbjegavanja relativnog rizika. *Sociologija*, 61 (3). <https://doi.org/10.2298/SOC1903368P>

Sekulić, D. (2014). *Identitet i vrijednosti: sociološka studija o hrvatskom društvu*. Zagreb: Politička kultura.

Stein Ehrlich, V. (1971). *Jugoslavenska porodica u transformaciji: studija u tri stotine sela*. Zagreb: Liber.

Rimac, Burić i Štulhofer (2017). Višerazinsko modeliranje egalitarnog sindroma i validacija kratke skale SEMA-5. *Politička misao*, 54 (3).

Tomić Koludrović, I. (2015). *Pomak prema modernosti: Žene u razdoblju zrele tranzicije*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Qvortrup, J. (2005). Childhood and Modern Society: A Paradoxical Relationship? U C. Jenks (ur.): *Childhood: Critical Concepts in Sociology*. Routledge.

Zmijarević, Doolan, Marčelić (2017): Akademsko nepoštenje: odmak od (ne)etičnosti pojedinca i kritika sustava. *Političke analize*, 8 (27).

Županov, J. (1995). *Poslije potopa*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Web stranice:

World values survey: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>